

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий Інститут харчових технологій,
готельно-ресторанного та туристичного бізнесу

Денна форма навчання

Кафедра педагогіки та суспільних наук

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____ І. М. Петренко
(підпис, ім'я та прізвище)

« _____ » _____ 20.... р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на тему «ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ»**

(за матеріалами _____)
(повна назва підприємства)

зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
освітня програма «Педагогіка вищої школи»
ступеня магістр

Виконавець роботи Данилевський Ярослав Сергійович

(підпис, дата)

Науковий керівник д.пед.н., доц. Кононец Наталія Василівна

(підпис, дата)

Полтава 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-4.03

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Затверджую

Завідувач кафедри _____ І. М. Петренко
(підпис)

« ____ » _____ 20.. р.

**ЗАВДАННЯ ТА КАЛЕНДАРНИЙ ГРАФІК
ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ****на тему «ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ»**Здобувачем вищої освіти зі спеціальності **011 «Освітні, педагогічні науки»**Освітня програма **«Педагогіка вищої школи»**Прізвище, ім'я, по батькові **Данилевський Ярослав Сергійович**

Затверджена наказом ректора № ____ від « ____ » _____ 20.. р.

Зміст роботи (визначається кожною кафедрою окремо)	Термін виконання	Термін фактичного виконання
1. Підбір і вивчення літературних джерел, вибір теми, її обґрунтування	до 17.10.2019 р.	
2. Складання і затвердження розгорнутого плану	до 14.11.2019 р.	
3. Написання теоретичного першого розділу	до 01.02.2020 р.	
4. Написання другого розділу	до 27.11.2020 р.	
5. Розробка та обґрунтування висновків та пропозицій	до 10.05.2020 р.	
6. Подання дипломної роботи для обговорення у ЗВО, на матеріалах якого виконувалась дипломна робота	до 11.06.2020 р.	
7. Доопрацювання дипломної роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	до 01.09.2020 р.	
8. Оформлення роботи, та подання роботи науковому керівнику	до 01.10.2020 р.	
9. Подання дипломної роботи на кафедру	до 15.11.2020 р.	
10. Подання дипломної роботи для зовнішнього рецензування	до 01.12.2020 р.	

Дата видачі завдання « ____ » _____ 20.. р.

Здобувач вищої освіти _____
(підпис)Науковий керівник _____ **д.пед.н., доц. Кононец Наталія Василівна**
(підпис)**Результати захисту дипломної роботи**Дипломна робота оцінена на _____
(балів, оцінка за національною шкалою, оцінка за ЄКТС)

Протокол засідання ЕК № ____ від « ____ » _____ 20...р.

Секретар ЕК _____ **Т. І. Тетко**
(підпис) (ім'я та прізвище)

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Оцінювання

дипломної роботи, виконаної здобувачем вищої освіти

Данилевським Ярославом Сергійовичем

(прізвище, ім'я, по-батькові)

зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

ступеня магістр

на тему ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ

СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

№ з/п	Показники оцінювання	Бали
1.	Зміст (до 60 балів)	
2.	Оформлення та організація виконання (до 10 балів)	
3.	Захист (до 30 балів)	
	Усього балів	
	Оцінка за національною шкалою	
	Оцінка за шкалою ЄКТС	

Підпис членів екзаменаційної комісії:

_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ім'я, прізвище)

Протокол засідання ЕК № _____ від « ____ » _____ 2020 р.

Секретар ЕК _____

(підпис)

Тетко Т.І.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (61 джерело) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 97 сторінок, з них основного тексту – 88 сторінок.

Ключові слова: дозвілля, дозвіллева діяльність, студентська молодь, організація дозвілля, організація дозвілля студентської молоді.

Об'єкт дослідження – виховний процес в умовах діяльності студентського клубу.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови організації дозвілля студентської молоді.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови організації дозвілля студентської молоді.

Методи дослідження. Відповідно визначених завдань використано такі методи дослідження:

– теоретичні: аналіз літератури, вивчення педагогічного досвіду, програмних документів і методичних матеріалів закладів вищої освіти; порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, систематизація емпіричних даних, моделювання, що дало змогу виявити сутність, розробити модель формування готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до культурно-освітньої роботи;

– емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування, тестування, самоспостереження, опитування, педагогічний експеримент для перевірки готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до культурно-освітньої роботи у професійній діяльності;

– статистичні: для встановлення вірогідності результатів дослідницько-експериментальної роботи та їх інтерпретації.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування його положень, висновків і рекомендацій у виховному процесі студентських клубів вищих навчальних закладів.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF THE ORGANIZATION OF LEISURE OF STUDENT'S YOUTH

The master's thesis consists of an introduction, two sections and conclusions to them, general conclusions, a list of sources used (61 sources) and appendices. The total volume of the work is 97 pages, of which the main text is 88 pages.

Key words: leisure, leisure activity, student youth, organization of leisure, organization of leisure of student youth.

The object of research is the educational process in the conditions of the student club activity.

The subject of research - socio-pedagogical conditions for the organization of leisure of student youth.

The purpose of the research is to theoretically substantiate and experimentally test the socio-pedagogical conditions of the organization of student youth leisure.

Research methods. Accordingly, the following research methods were used:

- theoretical: analysis of literature, study of pedagogical experience, program documents and methodical materials of higher education institutions; comparison, analysis, synthesis, abstraction, systematization of empirical data, modeling, which allowed to reveal the essence, to develop a model of formation of readiness of future teachers of higher education institutions for cultural and educational work;

- empirical: observation, conversation, questionnaire, testing, self-observation, survey, pedagogical experiment to test the readiness of future teachers of higher education institutions for cultural and educational work in professional activities;

- statistical: to establish the reliability of the results of research and experimental work and their interpretation.

The practical significance of the work lies in the possibility of applying its provisions, conclusions and recommendations in the educational process of student clubs of higher educational institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	12
1.1. Дозвілля як складова соціокультурної сфери	12
1.2. Визначення сутності та змісту культури дозвілля студентів у науково-педагогічній літературі	35
1.3. Характеристика специфіки дозвілля студентської молоді	46
Висновки до першого розділу	58
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	60
2.1. Структура моделі формування готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до культурно-освітньої роботи	60
2.2. Модель соціально-культурної діяльності студентського клубу	72
Висновки до другого розділу	85
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність дослідження. У період побудови незалежної суверенної самостійної держави ключовим завданням є розвиток духовності особистості, громадянина. Особливо це актуальним є для підростаючого покоління та молоді. У цьому контексті організація дозвілля студентської молоді є складною і суперечливою проблемою. З одного боку, маючи можливість вибирати заняття на дозвіллі за власним бажанням, молоді люди часто не готові до свідомого вибору видів діяльності, які сприяли б повноцінному формуванню особистості. З іншого боку, студенти, особливо 1-х-2-их курсів, прагнучи до самостійності у виборі форм дозвілля, обмежені певними соціальними ролями порівняно зі студентами випускних курсів. Отож, не маючи стійких інтересів щодо організації вільного часу, молоді люди охоче переймають від дорослих його зразки та моделі, до того ж не завжди позитивні й відповідні рівню їх психічного та фізичного розвитку, потребам та інтересам. А це породжує пасивність при залученні до духовних цінностей.

Дуже часто в організації вільного часу студентів трапляються суттєві педагогічні помилки, професійна некомпетентність, а також небажання організаторів брати на себе відповідальність. Далеко не поодинокі випадки, коли організація вільного часу студентів зводиться або до окремих розважальних заходів, або до перенесення в сферу дозвілля методів і форм навчальної діяльності. Отже, молодих людей вабить те, де може і не бути соціально корисної, цікавої для них справи, але є реальний ризик, можливість проявити себе, хай навіть у сумнівних вчинках.

Один з важливих шляхів виходу з цієї кризової ситуації в Україні - активне залучення молоді до різноманітних сфер суспільного життя. Молодь – не тільки “живе теперішнє”, але й “живе майбутнє”. Саме вона значною мірою визначатиме зміст, спрямованість та характер завтрашнього дня суспільства.

Викликає тривогу відсутність у частини студентської молоді стимулу до навчання, самоосвіти, творчості, розвитку своїх здібностей і т.д. Поширення

недержавної освіти, а також розширення додаткових платних освітніх послуг уже зараз значно розмежувало молодіжне середовище. До того ж це розмежування йде не за рівнем знань і здібностей молодих людей, а за матеріальними можливостями батьків. Ця ситуація, крім соціальної напруженості, може призвести до втрати значної частини інтелектуального потенціалу держави внаслідок соціальної нерівності. Зростає питома вага молодих осіб у загальній кількості засуджених за окремі правопорушення, і ця тенденція, на жаль, зростає.

Важливе місце в житті молоді займає вільний час. Він - один із важливих засобів формування особистості молодої людини. Вільний час безпосередньо впливає на виробничо-трудова сферу, бо в його умовах найбільш сприятливо відбуваються рекреаційно-відтворювальні процеси, які знімають інтенсивні фізичні, інтелектуальні, психічні навантаження.

За багато попередніх років діяльність соціальних інститутів дозвілля в нашій державі мала політизований, заорганізований характер. Їх діяльність дуже часто була відірвана від реальних дозвільних інтересів молоді. Вони не стимулювали у неї соціально-культурну творчість, не формували справжньої культури дозвілля. В зв'язку з цим не витримує критики діяльність наймасовіших закладів дозвілля – клубів.

Проблеми молоді та молодіжного дозвілля в Україні активно вивчають В. Оссовський, Е. Головаха, Л. Яковенко, М. Головатий, Л. Виговський, Н. Прозур, В. Перебенесюк, І. Бекешкіна. Стильові та структурні особливості вільного часу знайшли відображення в дослідженнях І. Євтеєвої, А. Щавель, М. Головатого, Ф. Виданова, В. Дімова, Л. Когана, В. Пічі та ін.

У соціально-педагогічних дослідженнях проблеми нашої дипломної роботи використовуються висновки та рекомендації вчених, які працюють над проблемами функціонування молодіжної субкультури і культурної соціалізації молоді (І. Андрєєва, Н. Голубкова, Н. Литовська, Л. Швидка).

Ретельно проаналізовані соціологічні дослідження духовних потреб молоді в сфері дозвілля як у працях українських вчених (І. Бех, І. Зязюн, Г. Сагач, І. Степаненко, П. Щербань, Ж. Юзвак), так і російських (Н. Вересова, Б. Грушина,

Б. Трегубова, В.С. Цукермана та ін.)

Важливе значення у вивченні проблем молодіжного дозвілля мають філософсько-соціологічні дослідження вільного часу і культури дозвілля, які знайшли відображення в працях українських вчених (А. Воловик, Л. Швидка, А. Решетніченко, В. Перебенесюк, І. Бекешкіна та ін.).

Клуб нового типу – якісно інше громадське формування, вільне від політичних нашарувань, заорганізованості, формалізму, жорсткої регламентації внутрішнього життя. Цей заклад повинен сприяти задоволенню зростаючого інтересу до своєї історії, культурно-мистецьких витоків, побутових традицій, обрядовості.

Враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробленість в теорії і практиці роботи вищих навчальних закладів, протиріччя між потенційними можливостями клубів у формуванні культури дозвілля студентів і станом виховної практики, відсутністю методики виховання цієї характеристики особистості, було визначено тему дипломного дослідження: **«Теоретичні і методичні засади організації дозвілля студентської молоді»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови організації дозвілля студентської молоді.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати дозвілля як складову соціокультурної сфери.
2. Визначити сутність та зміст культури дозвілля студентів у науково-педагогічній літературі.
3. Обґрунтувати експериментальне дослідження процесу організації дозвілля студентської молоді.

Об'єкт дослідження – виховний процес в умовах діяльності студентського клубу.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови організації дозвілля студентської молоді.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз літератури, вивчення педагогічного досвіду, програмних документів і методичних матеріалів закладів

вищої освіти; порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, систематизація емпіричних даних, моделювання, що дало змогу виявити сутність, розробити модель формування готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до культурно-освітньої роботи; *емпіричні*: спостереження, бесіда, анкетування, тестування, самоспостереження, опитування, педагогічний експеримент для перевірки готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до культурно-освітньої роботи у професійній діяльності; *статистичні* – для встановлення вірогідності результатів дослідницько-експериментальної роботи та їх інтерпретації.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування його положень, висновків і рекомендацій у виховному процесі студентських клубів вищих навчальних закладів.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України за темою дослідження.

Експериментальна база дослідження: Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (61 джерело) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 97 сторінки, з них основного тексту – 88 сторінок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Дозвілля як складова соціокультурної сфери

Складовою частиною соціокультурної сфери життя суспільства і людини виступає вільний час. Раціональне використання вільного часу – це об'єднання видів занять, їх активних і пасивних форм, що ефективніше впливає на особистість, розвиток її сутності, фізичної, емоційної, інтелектуальної сфер її життєдіяльності. Дозвілля як частина вільного часу, залучає людей своєю нерегламентованістю і добровільністю вибору його різних форм, демократичністю, емоційною насиченістю, можливістю поєднати в ньому фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову. Для значної частини людей соціальні інститути дозвілля є основними джерелами соціально-культурної інтеграції й особистішої самореалізації. Однак усі ці переваги діяльності сфери дозвілля поки ще не стали надбанням, звичним атрибутом способу життя усієї молоді.

Вільний час українські люди проводять здебільшого за «пасивним дозвіллям» або на природі. Популярними є й розважальні види дозвілля, які потребують матеріальних витрат: клуби, кафе, кінотеатри. Третина присвячує вільні хвилини своєму хобі. На вибір виду дозвілля впливають рівень освіти і матеріального благополуччя, тип поселення і регіон проживання, стать і вид зайнятості. Селяни частіше проводять час на дискотеках, тому, що там це єдина розвага. Найбідніші респонденти частіше блукають вулицями. Малозабезпечена молодь жодного разу не зазначила, що відвідує концерти класичної й органної музики, виставки та вернисажі, дбає про свою зовнішність і здоров'я, фізичне й духовне вдосконалення. Матеріальний рівень впливає на вибір виду дозвілля, на

формування духовної культури. Найнижчим авторитетом у молоді користуються державні культосвітні заклади.

Однак поряд із надзвичайною різноманітністю видів та способів дозвілля існує низка проблем, яка притаманна цій сфері. Вивчення тенденцій і проблем розвитку дозвільної і більш піднесеної діяльності у вільний час, шляхів подолання існуючих суперечностей у цій сфері дає можливість розвивати духовні потреби та інтереси людей і тим самим сприяти зростанню культури використання ними свого вільного часу, гуманізації і демократизації останнього.

Із сказаного випливає актуальність дослідження дозвілля молоді та проблем і тенденцій які з ним пов'язані. З одного боку дозвілля є необхідною складовою для нашого з вами всебічного та гармонійного розвитку. З іншого ж боку ми бачимо, що з розвитком науково-технічного прогресу змінилася і трансформувалася сфера дозвілля, і все частіше під час дозвілля молодь втрачає здатність протистояти впливу негативним тенденціям, що сформувалися в системі молодіжного дозвілля.

За способами використання часу для дозвілля людей можна розподілити на кілька типів, жоден з яких сам по собі не існує. Перший тип представлений людьми, які прагнуть у вільний час максимально задовольнити свої духовні потреби в творчості. Другий – пов'язаний з пошуком у вільний час, насамперед розваг. Третій тип репрезентують люди, які віддають значну частину часу своєму будинку, родині, дітям. До четвертого належать люди, які основну частину вільного часу присвячують спорту. Представників п'ятого типу можна назвати активістами. Майже весь вільний час вони віддають громадській роботі. Представники шостого типу присвячують його насамперед придбанню матеріальних благ. Сьомий тип об'єднує людей, діяльність яких має відверто виражений антигромадський характер. Восьмий тип представляють люди, які розглядають вільний час як утечу від життя (Бочелюк В., с. 3).

К. Маркс вважав вільний час основним мірилом скарбів комуністичного суспільства, оскільки воно служить вимогою для всебічного розвитку особистості. В зв'язку з скороченням робочого тижня, розвитком і покращенням системи

комунікацій, науково-технічним розвитком, який покращує умови проживання (пральні машинка, мікрохвильові печі і т. п.) і побутового обслуговування час дозвілля постійно зростає. Разом зі збільшенням і збагаченням дозвілля змінюється його склад, відбувається перерозподіл маси між основними його функціями. Розумне використання дозвілля у великій мірі служить для відновлення сил кожного із нас, витрачених нами в процесі діяльності і виконання обов'язків, пов'язаних з фізичним і духовним розвитком особистості. В соціалістичному суспільстві в умовах науково-технічного прогресу великої значимості набирає, ще так недавно, незначна функція дозвілля, до того ж вона забезпечує постійне задоволення фізичних і духовних потреб кожної людини, сприяє в подальшому підвищенню продуктивності людини під час фізичних і розумових навантажень, більш швидкому і кращому засвоєнню нових професій і повноцінній участі і житті суспільства (К. Маркс и Ф. Энгельс, с. 217).

Дозвілля як частина вільного часу, залучає молодь своєю нерегламентованістю і добровільністю вибору його різних форм, демократичністю, емоційною насиченістю, можливістю поєднати в ньому фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову. Для значної частини молодих людей соціальні інститути дозвілля є основними джерелами соціально-культурної інтеграції й особистісної самореалізації. Однак усі ці переваги діяльності сфери дозвілля поки ще не стали надбанням, звичним атрибутом способу життя усього суспільства.

Дозвілля дає можливість сучасній людині розвивати багато сторін своєї особистості, навіть власний таланти. Для цього необхідно, щоб до дозвілля вона підходила з позицій свого життєвого завдання, свого покликання – всебічно розвивати власні здібності, свідомо формувати себе.

На задоволення культурних потреб молоді, проведення дозвілля значно впливають соціально-економічні фактори: соціальний статус людей, середньодушовий прибуток у родині, майно (власність), наявність вільного часу.

При цьому матеріальне становище двояко відбивається на задоволенні культурних потреб – у безпосередній актуальній формі, коли певні соціальні

групи в суспільстві вже володіють предметами та способами опанування культури, і в опосередкованій потенційній, коли вони лише володіють реальною можливістю придбати ці предмети й засоби. Аналіз даних, отриманих у ході дослідження, свідчить що нині найпоширенішими технічними засобами є телевізор, магнітофон та радіоприймач. Наявність у продажу широкого спектра простих у користуванні та відносно недорогих любительських фотоапаратів вплинуло на те, що цей технічний засіб не є предметом розкоти, і його має майже кожна друга молода людина незалежно від віку, статі чи освіти. Можемо спостерігати таку тенденцію, що зростання науково-технічного прогресу дедалі впливає на потребу людей у користуванні такими новітніми технічними засобами, як комп'ютер, планшет, смартфон, CD-програвач, відеокамера. І, навпаки, такий уже досить застарілий технічний засіб, як діапроектор уже втратив свою актуальність (Байкова В., с. 36).

Технікою захоплюється порівняно не багато людей. Вагомішу цінність для людей представляють можливості спілкування зі знайомими та друзями. Причому протягом останніх років такі цінності, як спілкування, контакти, взаємопорозуміння з людьми залишаються незмінними за рангом. Ця група тісно коригується віком людей: чим менший вік, тим більше можливостей для спілкування. На спілкування з друзями впливає й матеріальний рівень та сімейний стан: неодружені, з високим рівнем прибутку молоді люди можуть собі дозволити проводити вільний час у колі друзів, у кафе чи барі. Як і раніше, цінності навчання, духовного споживання, освіти і творчості займають провідне місце у свідомості лише незначної частки соціуму. Постійне підвищення рівня освіти, творчий самовираз – реалізація таких і подібних їм цінностей потребує не тільки певних нахилів, але й багато часу, відмови від інших можливостей.

Таким чином, кожна з вікових груп людей має свою власну, відмінну від інших, модель дозвілля та життєвого самовизначення. Перевага гедоністичних і споживацьких установок породжує трансформацію потреб (в умовах нерозвиненого культурного середовища та засилля масової культури), які ведуть до зниження смаків, нового споживання, що посилює первинні потреби. Пасивні

форми проведення дозвілля, які мають інформаційно-розважальну спрямованість – прикмета нашого часу. Телевізор та компютер вдома і компанія друзів – поза домом поглинають майже весь вільний час молодих людей.

До однієї з особливостей молодіжного дозвілля відноситься своєрідність середовища його протікання. Батьківське середовище, як правило, не є пріоритетним центром проведення дозвілля молоді. Переважна більшість молодих людей воліють проводити вільний час поза будинком, у компанії однолітків. Коли йдеться про вирішення серйозних життєвих проблем, молоді люди охоче приймають поради і наставлення батьків, але в сфері специфічних дозвіллевих інтересів, тобто при виборі форм проведення, друзів, книг, одягу вони самостійні. Цю особливість молодіжного віку точно помітив і описав І. Бестужев-Лада [5]: «..для молоді «посидіти компанією» – пекуча потреба, один з факультетів життєвої школи, одна з форм самоствердження. При усій важливості і силі соціалізації молоді людини в навчальному і виробничому колективі, при всій необхідності змістовної діяльності на дозвіллі, при всій масштабності зростання «індустрії вільного часу» – туризму, спорту, бібліотечної і клубної справи – при всьому цьому молодь уперто «збивається» в компанії однолітків. Виходить, спілкування в молодіжній компанії – це особлива форма дозвілля». Тяга до спілкування з однолітками зумовлена величезною потребою молоді в емоційних контактах. Її можна розглядати як: необхідну умову життєдіяльності людини і суспільства; джерело творчого перетворення індивіда в особистість; форму передачі знань і соціального досвіду; вихідний пункт самосвідомості особистості; регулятор поведінки людей у суспільстві; самостійний вид діяльності.

Відмінною якістю соціокультурного дозвілля є емоційна забарвленість, наявність привнести в кожен можливість займатися улюбленою справою, зустрічатися з цікавими людьми, відвідувати значимі для себе місця, бути учасником важливих подій.

Друга вимога щодо організації дозвілля полягає в тому, що воно, безсумнівно повинно бути різноманітним, цікавим, розважальним і ненав'язливим. Зрозуміло, отут важливі як зміст, так і форма запропонованих

занять, розваг, які мають відповідати потребам та інтересам людей, органічно сприйматися соціумом. Найбільш зручні форми для цього уже вироблені життям. До них відносяться, насамперед, аматорські об'єднання і клуби за інтересами. Сучасні об'єднання і клуби багатoproфільні: політичні, спортивні, туристичні, здоров'я, аматорів природи, науково-технічної творчості, читачів, самодіяльної пісні, колекціонерів, книголюбів, вихідного дня, молодого родини й інші. Клуб – порівняно невелике об'єднання людей, охоплених загальним інтересом, заняттям. Він є школою навчання, виховання і спілкування. До клубу приходять люди, які бажають досконало опанувати певне заняття, дозвіллевою кваліфікацією. Деякі клуби й аматорські об'єднання навіть організують відповідні форми занять. Але клуб за інтересами – це також свого роду вихователь. Може бути, у цьому й полягає головний критерій його діяльності. Справа в тому, що кожний із членів цього об'єднання прагне винести на люди свої знання й уміння. Спілкування в колі однодумців сприяє збагаченню, взаємовихованню. Інтерес до заняття перетворюється в інтерес до людей. Людина прийшла до клубу, щоб навчитися чомусь, а навчившись, не хоче йти, тому що по-справжньому здружилася з людьми. Її прив'язує особлива атмосфера рівності, доброзичливості і самодіяльності.

Спостереження за роботою клубних об'єднань переконують: щоб дозвілля стало дійсно привабливим, необхідно будувати роботу його установ і організацій на інтересах кожної людини. Треба не тільки добре знати сьогоденні культурні запити, передбачати їхні зміни, а й уміти швидко реагувати на них регулюванням відповідних форм і видів дозвіллевих занять.

Наступна вимога, пропонована щодо організації і проведення дозвілля, повна його деалкоголізація. Жоден вид дозвілля не повинен містити в собі занять і розваг, які прямо або побічно пропагували б споживання спиртних напоїв. Останнім часом людей приваблюють ігри, пов'язані з використанням ігрових автоматів і комп'ютерів. До найбільш привабливих для людей форм розваг належать: видовища, легка музика, танці, ігри, різноманітні розважальні телепрограми. Зараз, через узвишся духовних потреб, зростання рівня їхнього

утворення, культури, найбільш характерною особливістю соціокультурного дозвілля є збільшення в ньому частки духовних форм і способів проведення вільного часу, що поєднують розважальність, насиченість інформацією, можливість творчості і пізнання нового. Такими синтетичними формами організації дозвілля стали саме клуби за інтересами, аматорські об'єднання, сімейні клуби, гуртки художньої і технічної творчості, дискотеки, кафе-клуби (Байкова В., с. 108).

Набирає силу найсерйозніший спосіб проведення вільного часу, розрахований безпосередньо не на споживання, а на творення культурних цінностей – творчість. Елемент творчості містять у собі багато форм дозвілля, причому можливості діяти відкриваються усім без винятку. Але якщо мати на увазі власне творчі форми дозвілля, то їхня суть полягає в тому, що свій вільний час люди присвячують створенню чогось нового.

Вищий зміст щирого дозвілля полягає в тому, щоб наблизити коштовне, улюблене і відокремити, скасувати порожнє, непотрібне. Тут дозвілля для людини перетворюється на спосіб життя, заповнення вільного часу різноманітними, змістовно насиченими висновками діяльності. Основні особливості культурного дозвілля – високий рівень культурно-технічної оснащеності, використання сучасних дозвіллевих технологій, форм і методів, естетично насичений простір і високий художній рівень дозвіллевого процесу.

Сфера дозвілля поєднує найрізноманітніші види життєдіяльності, адже людина на дозвіллі не обмежена зовнішніми чинниками і залежить лише від своїх внутрішніх бажань та уподобань. Тому діяльність на дозвіллі неможлива без внутрішньої установки людини, що сприяє або ж, навпаки, стримує розвиток, усвідомлення та реалізацію особистісних потреб. Вибір певного виду дозвіллевої діяльності зумовлюється його індивідуальною та соціальною цінністю в очах особистості, а змістове наповнення дозвіллевих занять відбиває мету та завдання людини, які вона ставить перед собою: набуття знань та навичок, вироблення норм практичної поведінки, засвоєння інших культурних цінностей опанування чи удосконалення різними сферами суспільної діяльності.

Змістовне наповнення дозвілля відбиває сутність, взаємозв'язок та розподіл основних його складових: самоосвіту, любительські заняття.

Дозвілля – це вільний час, який використовують для духовного і фізичного вдосконалення людини її відпочинку.

В огляді значень поняття «дозвілля» доцільно виокремити три основні підходи до його вжитку:

1. Часовий підхід, коли дозвілля розглядається як період часу, діяльності, стану інтелекту, в якому вибір є домінуючою рисою; у цьому сенсі дозвілля є формою вільного часу для особистості, простором для розвитку її здібностей, умінь і набуття навичок;

2. Об'єктивний підхід, при якому дозвілля розуміється як протилежне роботі заняття, тобто це будь-який неробочий або той, що лишається після роботи, час;

3. Суб'єктивний підхід, при застосуванні якого наголос робиться на якісних параметрах поняття, коли значна роль відводиться не стільки кількісним характеристикам (наприклад, кількість вільного часу), скільки особистісному сприйняттю дозвілля і його ролі, яке формується, зокрема, під впливом віросповідання й інших соціально-значущих рис; саме у цьому контексті слід розглядати дозвілля, яке може здійснюватися у будь-який час і визначатися характеристиками індивідуума та особливостями його світосприйняття.

Таким чином, неможливо дати універсальні визначення дозвілля, бо вони міняються в залежності від контексту і завдання дослідження. Існує дві області перекриття роботи і дозвілля:

1. Бізнес-подорожі або бізнес-тури, що розглядаються як зорієнтовані на ділові цілі подорожі, а це і відрізняє їх від мандрівок, які здійснюються на дозвіллі і мають на меті відновлення психофізичної енергії, здобуття нових знань і вражень тощо;

2. «Серйозне» дозвілля, яке розглядається у сучасному світі як засіб самовдосконалення, самовираження та професійної реалізації. Йдеться про технічну творчість, здобуття нових знань і вміннями, які, з одного боку, є

способом проведення вільного часу, а з іншого – можуть стати чинником професійного росту.

Рекреаційна дозвіллева діяльність своєю метою має зняття будь-яких фізичних і розумових перевантажень, а також фізичний розвиток; до неї відносяться прогулянки, заняття фізкультурою і спортом, туризм. В практиці сьогодення ці завдання реалізуються дозвіллевими закладами – клубами, секціями, гуртками – та навчальними закладами – ліцеями і гімназіями, що пропонують не лише аналогічні форми фізичного вдосконалення, але й залучають до цього батьків, сприяючи організованому сімейному дозвіллю та особистісній соціалізації. До того ж, саме в напрямі фізичного дозвілля простежується динаміка створення таких форм, як школа-клуб, школа-культурно-просвітницький центр, де фізичне вдосконалення відбувається за принципами природовідповідності та культуровідповідності – тобто, водночас із реалізацією завдань екологічного виховання та пізнання культурних традицій, звичаїв, досвіду (Гагин В.).

Практична дозвіллева діяльність орієнтована на всі види практичної діяльності, при цьому вона не втрачає своєї співвідносності з дозвіллям. Ця діяльність припускає вільний вибір, що спричинений особистісними нахилами та здібностями – створення різного роду виробів прикладного, побутового, декоративного призначення, садівництво, квітлярство, будівельні роботи і т.п. Означений вид діяльності широко розповсюджений серед всіх соціальних і вікових верств населення, особливо популярний серед пенсіонерів і безробітних. Різновиди цієї діяльності використовуються в програмах реабілітаційних та компенсаторних культурно-просвітніх і спеціалізованих шкільних закладів. Декоративно-прикладні види мистецтва, дизайн одягу, інтер'єру, ландшафту також дедалі частіше зустрічаються в програмах діяльності освітніх закладів нового типу.

Культурно-дозвіллева діяльність спрямована на орієнтацію та наближення людей до естетичних, духовних і пізнавальних цінностей і відіграє важливу роль в інтелектуальному розвитку особистості. Саме в сфері культурного дозвілля

найбільш виразно проявляється соціальна відмінність між окремими верствами населення (Гагин В.).

У Давній Греції дозвілля визначалося як вивчення та споглядання найвищих цінностей світу – досконалості, краси, правди, знання, справедливості тощо. Це споглядання вимагало звільнення особистості від щоденної фізичної праці, що і дозволяло спрямовувати її зусилля у русло інтелектуальних, естетичних та громадянських зусиль. Це було можливо тільки за умови чіткої стратифікації давньогрецького суспільства. На разі лише еліта мала вільний час і одержувала можливість або створювати предмети матеріальної і духовної культури, або всотувати вже існуючі культурні цінності і досягати високого рівня духовності, тоді як нижчі соціальні прошарки повинні були працювати. Серед давньогрецької еліти популярною формою організації дозвілля стали мандрівки як у межах Еллади, так і за її кордонами. Вони пов'язувалися із навчанням, пізнанням прекрасного (твори мистецтва, природні ландшафти тощо), ознайомленням з архітектурою, лікуванням, поклонінням релігійним святиням, участю в різноманітних змаганнях інтелектуального та спортивного характеру.

На відміну від давньогрецьких часів, організація власного дозвілля громадянами Римської Імперії чітко не вказувала на їх соціальний статус, а сприймалася, швидше за все, саме як час для відпочинку після певної роботи. Римляни інвертували давньогрецький ідеал дозвілля і перетворили його на функцію роботи. Саме в часи існування Римської Імперії закріпилися форми масового відпочинку і рекреації через спортивні змагання, ігри, бої гладіаторів тощо, які забезпечувалися правлячим класом і були розвагою для нього та для нижчих верств давньоримського суспільства. Організоване масове дозвілля стало однією з передумов продуктивної суспільної праці. Швидше за все, саме у давніх греків римляни запозичили любов до подорожей, яка підживлювалася сформованим імперським світоглядом. Розширення кордонів за рахунок постійних завоювань, усвідомлення величі держави, яка панувала над Середземномор'ям і більшою частиною Європи, спонукали заможних громадян Давнього Риму до подорожей, метою яких було знайомство із новими землями.

Не останню роль при цьому відіграло і дорожнє будівництво, якому в Давньому Римі приділялася значна увага. В період розквіту Римської Імперії популярними були поїздки до Греції, Єгипту з метою поповнення знань, задля розваг і лікування.

Саме античність дала світові еталон ідеального місця для відпочинку, що знайшло своє відображення у творах мистецтва, і запропонувала класичну схему організації рекреації, головними складниками якої є втеча від міста, усамітнення і споглядання куточків «дикої» природи. Саме такий підхід у поєднанні із активним відпочинком останнім часом відроджує екологічний туризм.

Закономірності дозвілля полягають в тому, що:

- дозвіллева діяльність здійснюється у вільний для людини час, надає свободу вибору дозвіллевих занять та участі в них, зміст дозвіллевої діяльності нерегламентований і не запрограмований;

- багатоманітність видів дозвіллевої діяльності, синтетичність та великий діапазон, дозволяють інтегрувати різні види дозвіллевої діяльності, створюють підвищені (порівняно з іншими складовими соціально-культурної діяльності) можливості для вияву й розвитку творчого потенціалу людини, залучення до кращих досягнень світової культури;

- міжособистісне культурне спілкування на дозвіллі посилює привабливість дозвіллевої діяльності для людини і відкриває можливості для розвитку культури особистості;

- самодіяльна й ініціативна основа дозвіллевої діяльності передбачає активну участь особистості в дозвіллевих заходах; якщо зміст дозвіллевої діяльності неадекватний інтересам та потребам особистості, можливості дозвілля лишаються нереалізованими і не впливають на творче розкриття особистості;

- дозвілля створює умови для духовного розпитку особистості, обміну, засвоєння та створення нових духовних цінностей;

– дозвілля є засобом соціалізації особистості; завдяки участі в дозвіллевій діяльності особистість засвоює досвід суспільства, його цінності, накопичує соціальні знання та норми поведінки.

Принципи становлять теоретичні, соціальні, культурні, політичні, організаційні засади, на яких ґрунтується дозвіллева діяльність. Зарубіжні вчені визначають такі загальні принципи дозвіллевої діяльності:

– системність як цілеспрямована, системна організація дозвіллевої діяльності з метою раціонального використання вільного часу, розвитку соціальної активності та індивідуальної ініціативи людини, відволікання її від асоціальної поведінки;

– добровільність як певна незалежність дозвілля, відсутність регламентації з боку держави та інших структур, вільний вибір людиною дозвіллевих занять;

– диференціація як врахування особливостей різних верств населення, умов праці, професійних інтересів, вікової специфіки, статевих ознак, рівня духовного розвитку особистості;

– доступність та якість дозвіллевих послуг як задоволення потреб і запитів клієнтів дозвіллевого закладу, систематичне вивчення їхніх бажань, прогнозування розвитку дозвіллевої сфери;

– відповідність дозвіллевих послуг місцевим умовам – соціально-демографічним, економічним, культурно-освітнім, політичним, практичній діяльності людини.

Однак провідним у дозвіллевій діяльності вважається принцип інтересу, що означає врахування інтересів особистості, сприяє не лише їх задоволенню, а й пробудженню нових потреб і запитів, формує нові духовні цінності. Принцип інтересу передбачає відповідність дозвіллевого заняття нахилам та уподобанням особистості.

Принципи та функції дозвіллевої діяльності постійно змінюються, що пояснюється змінами та розвитком суспільного життя. Особливо це стосується

положень та завдань, пов'язаних з ідеологією та культурною політикою конкретної держави.

Таким чином, сучасний етап розвитку культурно-дозвілєвої установи, характеризується переходом від критики існуючого положення до конструктивних рішень.

Однак провідним у дозвілєвій діяльності вважається принцип інтересу, що означає врахування інтересів особистості, сприяє не лише їх задоволенню, а й пробудженню нових потреб і запитів, формує нові духовні цінності. Принцип інтересу передбачає відповідність дозвілєвого заняття нахилам та уподобанням особистості.

В наш час спостерігається послідовне розширення масштабів і якісне вдосконалення культурно-просвітницької діяльності. Це пов'язано з рядом обставин. Головна з них – демократизація суспільства, гуманізація змісту дозвілля, яка передбачає орієнтацію на загальнолюдські цінності, розширення прав людини в площині культури, освіти, вільного часу, протистояння насильству та розпусті, які тиражуються в засобах масової інформації; створення умов для вільного розвитку особистості.

Одним із провідних проголошується принцип відповідності державних, групових та особистісних інтересів. Тобто «принцип індивідоцентризму». Спростовується теза, згідно якої «принцип соціоцентризму» (загальнонародний інтерес) набував безумовного пріоритету. Ця надлюдська, міфологізована абстракція призводила до «наївного» патріотизму, романтичного само поновлення з боку найбільш чутливої частини суспільства, сліпої віри в комуністичні догмати.

Зацікавленість державних органів управління в плюралістичному характері дозвілля, розвитку індивідуальності і самобутності громадянина розглядається як обов'язкова передумова формування свідомого громадянина, здатна будувати цивілізовані ринкові відносини розвивати підприємство – центральні принципи культурно – дозвілєвої діяльності.

Важливим кроком у побудові та реалізації нової системи принципів стає організація у межах оновлених закладів культури програми заходів, які базуються з врахуванням принципу інноватизації дозвілля.

Вечори, конкурси та свята, що стимулюють творчу активність населення, насичені інтелектуальною пошуковою грою та змаганням, здатні формувати вольові якості, кмітливість, винахідливість.

Україна повинна докласти всіх зусиль для того, щоб завершити структурну і організаційну перебудову культурно-дозвіллевої галузі, раціонально розподілити культурно-виховні функції серед державних, приватних та самодіяльних суб'єктів дозвіллевої діяльності.

Одним із центральних принципів нових теоретичних підходів стає національна спрямованість змісту та форм дозвілля, насичення її елементами національної культурної спадщини, запровадження в практику діяльності закладів культури народних дозвіллевих традицій, відродження побутових звичаїв, свят та обрядів.

Подальший розвиток системи закладів культури неможливий без децентралізації дозвіллевої діяльності, реалізації прагнення працівників культури перейти від традиційної стандартизації уніфікації до строкатості та багатобарвності її змісту та форм.

Актуальним вважається принцип регіональності, який передбачає врахування в організації культурно-просвітницької роботи місцевих особливостей, культурних традицій, звичаїв, обрядів, організацію заходів спрямованих на вивчення та розвиток локально-культурного середовища. Враховуючи активні дії України, спрямовані на вихід у світовий культурний простір, інноваційні заклади культури передбачають орієнтацію та принцип модернізації, тобто оновлення технології, форм і методів культурно-дозвіллевої діяльності з використанням світового досвіду, адаптації його до світових умов.

Не дивлячись на кризу, яка оточує всі галузі суспільства в нашій країні, сьогоденні проблеми соціокультурної сфери дозвілля – специфічне відображення кризи. Застарілі методи роботи не підходять. Потрібні нові підходи.

У культурно-дозвіллевій діяльності виділяють такі основні методи:

Методи гри й ігрового тренінгу. Гра – самостійний і законний для молоді, дуже важливий вид їхньої діяльності. Гра виявляє знання, інтелектуальні сили. Вона показує рівень організаторських здібностей, розкриває творчий потенціал кожного.

Методи театралізації. Дозвілля учнів має нескінченну безліч сюжетів і соціальних ролей. Метод театралізації реалізується через особливий словник спілкування, обряди, ритуали. Театралізація знайомить з різноманітними сюжетами життя.

Метод змагання. Змагання – внутрішня «пружина» розкручування творчих сил, стимулювання до пошуку, відкриття, перемог над собою.

Метод рівноправного духовного контакту. Вони засновані на спільній діяльності дітей і дорослих «на рівних» у цьому. Організатори, соціальні педагоги, учні – рівноправні члени шкільного клубу, драмгуртка, творчих об'єднань, заснованих на демократичному, гуманізованому спілкуванні.

Методи ситуацій, що виховують, тобто покликаних до життя процедур, самореалізації, довіри, уявної довіри, недовіри, організованого успіху та ін. Ситуація, яка виховує, – це ситуація що спеціально створюється вихователем.

Імпровізація – дія, не усвідомлена й не підготовлена заздалегідь, експромт. Імпровізація виводить на практичну й творчу заповзятливість. Мистецтво імпровізації – це породження спокуси творчого зусилля. Імпровізація базується на синдромі наслідування з привнесенням свого авторського початку.

Важливо усвідомити сутність поняття «метод», залежність методу від змісту роботи, необхідність творчого підходу до вибору методів і прийомів до діяльності закладів культури, якими накопичений великий досвід використання різних засобів, форм і методів залежно від обстановки й розв'язуваних завдань. Фахівцю необхідно опанувати ними, навчитися їх творчо застосовувати.

До числа найважливіших компонентів методики культурно-дозвіллевої діяльності відносяться форми діяльності закладів культури чи програм. Форми

роботи – один з необхідних елементів функціонування закладів культури, компонент культурно-дозвілєвої діяльності.

Однією з форм організації дозвілєвої діяльності є клубна діяльність. Клуб – це соціально-культурний центр духовного розвитку, творчості й відпочинку людей, створений за державною й суспільною ініціативою. Клуби забезпечують потребу населення в задоволенні й змістовному проведенні вільного часу як через колективні (свята, фестивалі, обрядові заходи), так і індивідуальні форми роботи.

З уведенням ринкових відносин культурного забезпечення населення з'явилися й функціонують ще й недержавні заклади культури клубного типу. Державні, за правилом, майже не змінили стилю й методів роботи, тому переважно залежать від дотацій відповідного бюджету. Недержавні, маючи мінімальну підтримку держави, повинні шукати неординарні форми й методи роботи, використовувати багатий досвід зарубіжних структур подібного профілю.

Під час дозвілля людина підвищує свій інтелектуальний рівень, що корисно як їй самій, так і суспільству, тому продуктивне забезпечення сфери дозвілля має дуже велике значення. Йдеться, передусім, про необхідність забезпечення потужності його матеріальної бази: від сільських клубів до міських палаців культури та творчості, від настільних ігор (шахи, шашки, теніс) до розгалуженої мережі національного телебачення, від звичайних спортивних майданчиків до грандіозних стадіонів, від найпростіших іграшок до найсучасніших комп'ютерних електронних систем. До матеріальної бази дозвілля маємо віднести, зокрема, і базу єдиної світової інформаційної системи Internet (Петрова І.).

Для сфери дозвілля ключовою виступає комунікація. Це – спілкування у сімейному колі, виховання дітей та інші види соціального дозвілля, в яких процес соціалізації виходить за межі сім'ї – нестандартні контакти, необхідні для встановлення психо-емоційної рівноваги. При цьому спілкування є важливим фактором соціалізації, фундаментальною основою людського буття. В дозвілєвому спілкуванні головну роль відіграє субкультура комунікаторів і оточення, в якому воно відбувається. В сучасних умовах ми не можемо обминути віртуальне спілкування в мережі Internet, відзначаючи його інформаційне,

пошукове, освітнє наповнення. Освітньо-інформаційні послуги щодо користування мережею Internet, володіння базовими навичками РС-користувача та набуття додаткової освіти або спеціалізації в галузі комп'ютерних інформаційних технологій пропонують навчальні заклади – в межах навчального плану, як факультативний курс, та культурно-просвітницькі – в першу чергу, бібліотеки, культурно-просвітницькі центри, також спостерігається розповсюдження нових форм – Internet-кафе та Internet-клубів.

Отже, існують різні форми і методи організації вільного часу соціуму. Важливе завдання фахівців сфери культурно-дозвілєвої діяльності – з усього різноманіття засобів, форм і методів вибрати ті, котрі в кожному конкретному випадку дадуть можливість щонайкраще вирішити завдання, які стоять перед ними. Потрібні постійні пошуки нових, більш ефективних поєднань змісту, форм, методів і засобів, функцій та принципів, що відповідають запитам сучасного суспільства, інтересам і потребам людей.

В даний час соціокультурна ситуація характеризується цілим рядом негативних процесів, що намітилися у сфері духовного життя, – втратою духовно-етичних орієнтирів, відчуження від культури і мистецтва дітей, молоді і дорослих, істотним скороченням фінансової забезпеченості установ культури, у тому числі і діяльність сучасних культурно-дозвілєвих центрів.

Починаючи з II половини ХХ століття, сформувалися концепції, що розглядають дозвілля як складову часового простору, як вид людської життєдіяльності, як психологічний стан людини, як ознаку цілісного способу життя. Розглянемо детальніше кожен із цих складових.

Дозвілля як складова часового простору (кількісна концепція дозвілля) передбачає розподіл бюджету часу людини на робочий та неробочий. Відповідно до цієї концепції, дозвілля ототожнюється з позаробочим часом, вивчається як вільний час людини і набуває характерних ознак вільного часу людини в цілому; розглядається як істотна складова вільного часу, що звільняє людину від усіх побутових, робочих та сімейних обов'язків, має рекреаційне та розважальне наповнення.

Відповідно до кількісної концепції, дозвіллевий час використовується людиною за її власним бажанням.

Дозвіллева діяльність відрізняється від інших видів життєдіяльності людини тим, що здійснюється відповідно до потреб індивіда, з метою отримання задоволення. З точки зору прибічників діяльнісної концепції, роль дозвілля полягає у відновленні психічних та фізичних сил людини, підвищенні її освітнього та духовного рівня, здійсненні лише тих занять у вільний час, що відповідають потребам та бажанням людини і приносять їй задоволення у процесі самої діяльності.

Дозвілля як психологічний стан людини розглядається крізь емоційне сприйняття людиною дозвіллевих занять. Згідно з цією концепцією, дозвіллевими вважаються лише ті види діяльності, що сприймаються людиною позитивно.

Головними ознаками дозвілля вважають свободу від обов'язків та добровільність участі. Дозвілля передбачає звільнення людини від тих функцій, що покладають на неї різні соціальні інститути (сім'я, церква, школа, суспільство). Тому в умовах перетворення дозвіллевих занять на складову навчання, роботи, релігійної, політичної чи господарської діяльності, відбуваються суттєві зміни в самій природі дозвілля, навіть якщо ці дозвілєві заняття задовольняють людину. Дозвілля, що має на меті конкретну соціальну або матеріальну мету, доцільно називати «напівдозвіллям».

Тому дозвіллева діяльність залежить, в основному, не від зовнішніх, а від внутрішніх потреб та мотивів людини. Як зазначає вчений Стрельцов Ю., «основним стимулятором на дозвіллі найчастіше є задоволення від вільної реалізації функціональних можливостей – фізичних, інтелектуальних, емоційних...навіть чітко фіксований результат важливий не сам по собі, а як умова і засіб продуктивного прояву певних здібностей».

Зважаючи на множинність та різноманітність класифікацій дозвілля, загальноприйнятою вважається класифікація дозвілля за такими ознаками:

- видом активності (пасивне та активне дозвілля);
- періодичністю (щоденне, щотижневе, відпускне, святкове);

- тривалістю (короткочасне, довготривале, епізодичне);
- напрямками діяльності (творче, рекреаційне, культурне, спортивне, декоративно-прикладне, туристичне).

Дозвілля має свої обсяги та структурне наповнення. Структура дозвілля охоплює: споживання культурних цінностей, спілкування, творчі зайняття, хобі, рекреаційні та оздоровчі заходи, суспільно-корисну роботу, самоосвіту, пасивний відпочинок, асоціативні прояви. З кінця ХХ ст. в суспільстві істотно збільшується обсяг вільного часу, що значно впливає на участь населення в дозвіллевій діяльності. Дозвілля залежить від загального бюджету часу людини та його поділу на робочий і позаробочий, від витрат на сон, споживання їжі, сімейно-побутові питання, транспорт (тобто, необхідні життєві витрати), від рівня соціального, культурного, медичного обслуговування населення. Збільшення обсягу дозвілля можливе за умов скорочення часу для роботи; удосконалення діяльності соціальних, транспортних, оздоровчих, комунальних та інших служб тощо.

Головним багатством сім'ї середини ХХ століття стають діти, важливу роль у розвитку людини починає відігравати освіта. Ці суспільні тенденції впливають на організацію дозвілля: розвивається сімейне дозвілля, оздоровчо-розважальний та пізнавальний туризм, активні види дозвіллевої діяльності, відкриваються просвітницькі курси, культурно-дозвіллеві центри. У другій половині ХХ століття відбувається, на думку науковця, революція особистісних потреб.

Інформаційне суспільство вимагає від людини високої інтелектуальної праці, вміння приймати нестандартні рішення, творчої роботи в ринкових умовах. При цьому «мірилом самої праці і всього життя людини все більше стає вільний час як напруга творчих сил людини і як головна форма багатства». Тобто, центром життєвих інтересів дорослих членів сучасного суспільства стає не робота, а дозвілля як засіб самовдосконалення та самоствердження людини, розвитку її творчих потреб. Результатом цієї тенденції є створення на промислових об'єднаннях зарубіжних країн з кінця 60-х років служб рекреації, клубів, центрів відпочинку для своїх працівників. В Англії та Японії, наприклад,

набули поширення промислові клуби, основною метою діяльності яких стала популяризація своєї фірми та організація відпочинку робітників та службовців.

Отже, до головних чинників, що істотно вплинули на стан дозвілля в зарубіжних країнах в останні десятиріччя, можна віднести: перерозподіл ресурсу часу (робочого та вільного), а отже, й зміни у пропорційності та взаємозалежності професійно-трудової і культурно-дозвілдової діяльності, неповна зайнятість, скорочення робочого тижня, подовження відпускнуго періоду сприйняття сфери дозвілля як джерела нових робочих місць зміни в структурі дозвілля та в змісті дозвілльового програмного забезпечення, плюралізм форм дозвілльової та рекреаційної діяльності переоцінка ставлення до природи, і, як наслідок, поширення природоохоронних концепцій зміни у сфері освіти (популярність неперервної освіти, що спричинила поширення різноманітних курсів для дорослих, відкритих шкіл, університетів) динамічний розвиток дозвілльової індустрії переорієнтація на активний відпочинок.

В останні роки в Україні відбулися радикальні зміни, у всіх сферах суспільного життя, які стали причиною виникнення низки гострих проблем, серед яких і проблеми молоді. Однією зі сфер її життєдіяльності, де найбільш яскраво проявляються наслідки цих трансформацій, є дозвілля. У його просторі помітні зміни всієї системи ціннісних орієнтацій у зв'язку з падінням рівня загальної культури, руйнуванням традиційних норм і цінностей, поширенням елементів спрощеної масової культури. У створених умовах молоді люди втрачають визначеність у виборі лінії нормативної поведінки і, навіть знаючи норми й правила, не завжди додержуються їх. «Розмиваються» стійкі життєві орієнтири молоді, знижується рівень культури її дозвілля. Подібна ситуація характеризується низкою негативних моментів, таких, як настрої безглуздості існування, криміналізація дозвілля, що виявляються в рості молодіжної злочинності, алкоголізмі, наркоманії.

Суперечливість ціннісних орієнтацій у сучасній соціокультурній ситуації призводить до того, що молоді люди втрачають здатність протистояти впливу негативним тенденціям, що сформувалися в системі молодіжного дозвілля. У

зв'язку з цим особливо актуальним є вивчення нових потреб і цінностей, що формуються в просторі дозвілля, окремих дозвіллевих видів, визначення ролі й місця дозвілля в житті сучасної молоді.

Однак зміни, що відбуваються, ми розглядаємо не тільки стосовно форм чи змісту видів дозвіллевої діяльності молоді, але й тих умов, що впливають на їхню трансформацію. У цьому зв'язку ми говоримо про інновації всієї соціокультурної ситуації у сфері дозвілля молоді.

Оскільки актуалізуючі явища мають на увазі й нові механізми їхнього регулювання, то необхідно розглянути й ті інновації, що належать до принципів і методів роботи з молоддю на сучасному етапі.

Таким чином, уявлення про інновацію стосується всіх сторін дозвіллевої сфери життєдіяльності молоді сучасної України. Під інноваціями у сфері молодіжного дозвілля ми розглядаємо сукупність усіх змін способів і результатів діяльності, умов її формування та реалізації, а також принципів і методів регулювання вільного часу. Вважаємо, що в організації дозвілля молоді необхідна й дозвіллева стратегія, що є механізмом задоволення потреб у сфері дозвілля й виступає як спосіб реалізації (через участь у різноманітних видах дозвіллевої діяльності) індивідуального потенціалу за допомогою доступних економічних ресурсів і ресурсів дозвіллевої сфери для досягнення висунутих цілей, розглянутих особистістю в якості необхідних.

Безумовно, дозвілля з'являється в контексті реалізації інтересів особистості, зв'язаних з рекреацією, саморозвитком, самореалізацією, спілкуванням, задоволенням, оздоровленням і т.п., має на увазі вільний вибір особистістю дозвіллевих занять. Разом з тим у просторі дозвілля закладена можливість не тільки виховання, але й утворення молодого покоління.

Однак, слід звернути увагу на розвиток нічного дозвілля молоді та проблемами, які з цим пов'язані. Вже кілька разів політики пропонували в різних містах запровадити комендантську годину для дітей та підлітків. Дійсно, багато юнаків проводять своє нічне дозвілля з пивом або навіть з більш міцними напоями. Хоча хтось – із танцями і спортом.

Психологи застерігають від хаотичного відпочинку молоді насамперед батьків. Кажуть, якщо немає організованого і цікавого дозвілля у 20 років, у 30 це може вилитися у депресії та розлади в сімейному житті. У селі ж саме батьки мають наполягати на організації культурного дозвілля молоді, і спонукати, наприклад, школу до відкриття гуртків. Тож фахівці радять – варто перейматися дозвіллям власної дитини вже зараз, щоб не було пізно потім. Таким чином, сучасні реалії молодіжного дозвіллевого простору відбивають усе різноманіття його виховно-освітнього потенціалу, оскільки залежно від обраних видів занять, діяльності відбувається й розвиток особистісних якостей людини, задовольняються її духовні, фізичні й інші соціально значущі потреби. Дозвілля як фактор виховання й розвитку молоді є сферою самореалізації молодої людини, що позначається на її соціальному самопочутті й на тім, які здібності вдалося розвинути молоді та яких навичок опанувати. Раціонально організована структура дозвілля молоді, таким чином, послужить підставою для її всебічного й гармонійного розвитку.

Тенденції розвитку молодіжного дозвілля. Основний зміст «плюсів» та «мінусів» дозвіллевої сфери молоді в сучасних умовах можна сформулювати у двох нижченаведених положеннях:

1. Дозвіллева сфера як більш «гнучка» сфера життєдіяльності молоді не обмежується твердими рамками щодо поведінки, видів зайнятості, найбільшою мірою здатна швидко реагувати на потреби, що змінюються, і відповідати бажанням, що виникають, молодого покоління.

2. Дозвіллевий простір життя молоді, деідеологізований, комерціалізований, меншою мірою, чим інші сфери, піддається регулюванню, що відповідає потребам суспільства, зацікавленого у всебічно розвинутій особистості молодої людини.

Активне, змістовне дозвілля вимагає певних потреб і здібностей людей. Робити натиск на творчі види дозвіллевих занять, на забезпечення прямої участі в них кожної молодої людини – от шлях формування в юнаків і дівчат особистісних якостей, які сприяють змістовному й активному проведенню дозвіллевого часу. Таким чином, реалізується одне з головних завдань людини – всебічно розвивати

свої здібності. Справа в тому, що формування і розвиток здібностей можуть бути реалізовані на основі задоволення потреб. Останні, у даному взаємозв'язку, є рушійною силою здібностей. У зв'язку з цим зазначене завдання припускає всебічний розвиток здібностей людини і настільки ж усебічне задоволення його потреб. Зрозуміло, що це неможливо без сфери дозвілля, де знаходить задоволення цілий комплекс потреб, у тому числі й потреба особистості в розвитку, самовдосконаленні. Вона виявляється як її свідоме бажання спеціально впливати на себе певними заняттями, вправами з метою самовдосконалення й розвитку. Значення цієї потреби надзвичайно велике, адже тільки зовнішніх, хоча б і визначальних, умов недостатньо для реалізації цілей усебічного розвитку людини. Треба, щоб і сама людина хотіла цього розвитку, розуміла його необхідність.

Адже дозвілля як ніщо інше формує характер людини. «Якщо дитина росте в атмосфері, коли батьки крім телевізора, або крім пияцтва, або крім кафе нічого іншого не пропонують сім'єю, то ми не можемо очікувати від дитини що вона буде по іншому вести себе у дорослому житті», – застерігають експерти.

Вони радять повести дитину в театр, записати в якусь студію, чимось зацікавити. Підійде, наприклад, той же спорт або туризм. Не потрібно великих грошей, щоб разом із дитиною ходити історичними місцями, кататися на велосипеді, із рюкзаком вивчати краєвиди. Звичайно це не ізолює її від впливів навколишнього середовища існування, але хоча б трошки змінить майбутню, можливо не зовсім таку, як хотілося б, дозвілляву сферу.

За останні роки широкого розповсюдження набули ігрові автомати та комп'ютерні ігри. Комп'ютерна, «кнопочна» гімнастика не формує потреби фізичного та морального розвитку дитини. Викликає сумнів і зміст комп'ютерних програм. Як правило, програми імітують політ бойового літака, пересування корабля або танка, пуск ракет та скидання бомб. Такий підхід формує у граючого ставлення до війни, як до розваги, а до життя людей, як до несуттєвого фактора. Мабуть, до розробки гуманітарної сторони ігрових програм слід залучати

соціологів, психологів, педагогів, культурологів. Гра, як провідний вид діяльності у дитячому віці, повинна давати духовну поживу не тільки розуму, а й серцю.

На жаль, сьогодні стан дозвіллевої діяльності молоді такий, що практично випадає дуже важливий, з позиції сенситивних періодів у розвитку людини, щабель – засвоєння культурної спадщини. Це робить проблематичним змістовний духовний розвиток у наступних вікових періодах. Молоді люди виходять на наступний рівень засвоєння культури з недостатньо розвиненим естетичним смаком, абсолютно «неозброєними» необхідними навичками культури спілкування та поведінки. Отже порушується спадкоємність у створенні та засвоєнні культурних цінностей. Тому більшість проблем у культурі молоді дуже часто приходять з більш ранніх періодів соціалізації.

Молода людина з такими ціннісними орієнтаціями неспроможна мирно співіснувати в соціальному середовищі. Сутність її діяльності спрямована на задоволення власних потреб. І якщо на перепоні такої діяльності стають норми, вони сприймаються як шкідливі й непотрібні. Результатом такого сприйняття нормативних систем є те, що відхилення стає нормою певної субкультури.

1.2. Визначення сутності та змісту культури дозвілля студентів у науково-педагогічній літературі

Проблема формування культури дозвілля не нова. У світі філософії, педагогічної теорії та практики вона привертала увагу з давніх-давен, наприклад, з часів афінської системи виховання. Ідеї давньогрецьких мислителів (Сократа, Платона, Аристотеля, Демокрита та ін.) про необхідність формувати не лише тіло, а й душу, залишаються актуальними й сьогодні. Змінилися лише зміст, форми, методи формування культури дозвілля людини, а ідеї, висловлені кілька тисячоліть тому, продовжують розвиватися. Вони мали великий вплив на формування педагогічної теорії та практики (Благуш А.).

Інтерес до проблем вільного часу на Заході з'явився в кінці XIX – на початку XX ст. Однією з перших у цій галузі була книга засновника технократичного напрямку в соціології Т. Веблена “Теорія бездіяльного часу” (1899 р.) Поштовхом до подальшого вивчення вільного часу став швидкий розвиток у 20-ті роки конкретних емпіричних досліджень, насамперед у США. Вільний час тісно пов’язувався з індустріальною соціологією. Проте з початку XX ст. аж до 50-х років дослідженнями займалися окремі напрями емпіричної соціології. Вільним часом цікавилася не лише індустріальна соціологія, але й соціологія сім’ї, побуту, освіти, культури. Проблема вільного часу стає однією з значущих, з’являється перспективний напрям досліджень – “соціологія дозвілля”. Значний внесок в її розвиток зробили Ж.Фрідман, Ж.Дюмазедьє, М.Каплан, Г.Віленський, Г.Клута, А.Заломек, Дж.Ландберг, В. Хавієрст, З. Стайков, З.Скужинський та ін. Хвиля досліджень охопила майже всі країни. В 60-х роках проведене міжнародне дослідження бюджетів часу міського населення 14 країн. У 1969 р. почав видаватися міжнародний журнал “Суспільство і дозвілля”.

Дослідження вільного часу в колишньому СРСР започаткував ще в 20-х роках академік С.Г. Струмилін в роботах “Багатство та праця”. На великому фактичному матеріалі він досліджує питання праці, бюджети часу різноманітних соціальних груп, робить аналізує суто вільний час. Саме в його працях зроблена перша спроба дати визначення вільного часу з точки зору його соціальної та економічної значущості, бере витоки сучасна соціально-економічна концепція вільного часу. Дослідження активно проводилися на початку 30-х років. Систематичними стали лише з середини 50-х років і пов’язані перш за все з ім’ям відомого економіста Г.А. Пруденського. Під його керівництвом проведені великі дослідження бюджетів часу в Новосибірську і Москві, а пізніше за тою ж методикою і в інших регіонах, у тому числі і в Україні.

Зокрема, в 60-80-х роках спеціальні дослідження з проблем вільного часу проведені соціологами в Донецькій, Харківській, Миколаївській, Полтавській, Хмельницькій областях, в Києві, Львові, Маріуполі, Керчі та ін. Соціологічний аналіз вільного часу, як соціального і духовно-морального феномена, дозволяє не

лише теоретично поставити, але й практично вирішити питання, пов'язані з розробкою загальнонаціональних програм раціонального використання вільного часу, подолавши невиправдану в недалекому минулому ідеалізацію характеру його засвоєння людьми.

Досить цікаво і багато в чому по-новому в межах економічної концепції до проблеми вільного часу підійшов О.В. Неценко. В його роботі “Соціально-економічні проблеми вільного часу при соціалізмі” вперше акцентується увага на трьох основних функціях вільного часу: економічній, соціальній, культурно-виховній (Піча В.).

В рамках економічної концепції розуміння вільного часу важливе значення для проблематики нашого дослідження мають праці Г.А. Пруденського, В.Д. Патрушева, в яких розглядається така важлива проблема, як співвідношення робочого, позаробочого та вільного часу, які є елементами соціального часу, специфіка якого визначена В.Г. Афанасьєвим, Д.М. Гвішані, Г.І. Косолаповим.

Розкриваючи сутність вільного часу, Г.А. Пруденський розрізняє робочий час (час виробництва матеріальних та духовних цінностей) і позаробочий, розділяючи його на чотири складові частини. Це витрати часу:

- пов'язані з роботою на виробництві (пересування до місця роботи і додому, різні витрати часу на виробництві, які не входять до оплачуваного часу, до та після роботи – вмивання, перевдягання і т. ін.);
- на домашню працю та самообслуговування як в особистому домашньому господарстві, так і при використанні послуг комунально-побутових підприємств (покупки, приготування їжі, догляд за дітьми, догляд за приміщеннями та меблями, та одягом, білизною, взуттям);
- на задоволення фізіологічних потреб;
- вільний час (Пруденський Г.А.).

З усіх чотирьох складових частин саме вільний, а не позаробочий час створює передумови для різнобічного розвитку особистості.

В.Д. Патрушев (та ряд інших авторів) розкриває сутність вільного часу як частину позаробочого часу, що використовується індивідом для різнобічного

духовного та фізичного розвитку, для громадської діяльності, підвищення освітнього та культурного рівня, спілкування, розумного відпочинку, художньої творчості, фізкультури та спорту.

“... Вільний час, – пише В.Д. Патрушев, – це та частина часу за межами робочого часу, яка використовується трудящими для підвищення свого культурно-технічного рівня, для занять фізичною культурою та спортом, для культурного відпочинку, товариського спілкування (Пішун С.).

Цей час врешті-решт слугує для розвитку інтелектуальних та фізичних здібностей та для задоволення соціальних потреб”.

У рамках культурно-змістовної концепції вільного часу вперше закладаються основи діалектичного взаємозв'язку вільного, позаробочого та робочого часу як найважливіших елементів добового бюджету часу, підкреслюється рухливість меж робочого та позаробочого часу, позаробочого і вільного часу, звертається певна увага на обумовленість інтенсивності робочого часу характером вільного часу, а наповненість вільного часу пов'язується з характером та специфікою професійної діяльності.

Нові аспекти розуміння сутності вільного часу ми бачимо в його соціально-культурній концепції. Так, у роботі Г.П. Орлова “Вільний час як соціологічна категорія” досить успішно робиться спроба розкрити взаємозв'язок суспільства та особистості в сфері вільного часу, вперше вводиться в науковий обіг поняття “культура вільного часу”, яке виражає рівень та особливості його використання для різнобічного розвитку особистості, ступінь вільної діяльності як умови творчої активності під впливом навколишнього соціокультурного середовища, розглядаються функції соціального часу: забезпечуюча, регламентуюча, взаємопов'язуюча, оціночна, вимірююча. Культура вільного часу розглядається ним з урахуванням принципів, які мають методологічний характер:

- принципу всебічного та гармонійного розвитку особистості, соціальних груп та суспільства в цілому;
- принципу вільної діяльності, вільного вибору занять;

- принципу економії часу, який виражає соціальну ефективність використання вільного часу (Орловський А., Богданович С.).

Ці принципи розкривають внутрішню структуру культури використання часу різними соціальними групами, сприяючи з'ясуванню процесу взаємопроникнення вільного та робочого часу. Очевидний зв'язок культури вільного часу і трудової активності.

Як відзначає Г.П. Орлов, використання терміну вільного часу визначає певний рівень його використання. Однак, постає питання, які ж критерії цього рівня? На його думку, вони можуть бути визначені тільки при врахуванні цільової спрямованості діяльності людини у вільний час, а саме діяльності з урахуванням фактора часу. Такою є різнобічний розвиток особистості, який включає використання часових кількісних критеріїв (бюджету часу, балансу часу і т. ін.) та певні якісні характеристики – зміст та сутність вільного часу. Зміст відповідає на запитання, чим конкретно займається людина, як, яким чином вона це робить, отже, він включає в себе характер її діяльності.

Використання вільного часу, ставлення людини до нього, здатність його берегти, регулювати тривалість своєї діяльності, дотримувати часових пропорцій, визначений життєвий ритм – усе це характеризує культуру часу суспільства та конкретного індивіда, а отже, і вільний час.

У культурному розвитку особистості має значення перш за все та частина вільного часу, яка йде на розкриття її творчих потенцій. Роль вільного часу залежить і від характеру його використання для духовного і фізичного розвитку, а саме від змісту діяльності та ставлення до неї людини.

Подібна постановка питання дозволила Б.О. Грушину більш конкретно підійти до дослідження творчого потенціалу вільного часу. Б.О. Грушин вбачає вирішення питання, пов'язаного з ціннісною характеристикою змісту вільного часу, в залученні до аналізу принципу різнобічного розвитку особистості. Відповідно до цього критерію корисною, ефективною визнається будь-яка діяльність, якщо вона сприяє виявленню, зміцненню та розвитку різних

сприятливих здібностей людини. Навпаки, некорисною, неефективною буде діяльність, яка послаблює здібності людини (Гриценко О.).

Соціально-культурна концепція вільного часу в розумінні його сутності трактує його вже як осмислений компонент змістовної та високоефективної зайнятості для всебічного та творчого розвитку особистості, пов'язуючи цей процес з певним рівнем культури, проведення вільного часу як інтегративної культурної діяльності. Оволодіння цією культурою починає входити складовим елементом в соціальне виховання особистості.

Вільний час можна визначити як ту частину соціального часу, в тому числі і позаробочого часу, яка вивільнена від невідкладних справ і є "часом свободи", простором вільної діяльності і вільного розвитку особистості. Сутність вільного часу полягає у вільній діяльності, яка означає, насамперед, наявність часового простору, вільного від необхідних, невідкладних справ, свідоме прагнення людини опанувати цей час, самостійно (з певною мірою розумності) вибрати варіант ймовірної дії, вміння досягати поставленої мети і, безумовно, саму дію, що є об'єктивним змістом діяльності.

Сутність вільного часу становить усталена якість, яка зберігається у всіх змінах вільного часу; його ж зміст за обсягом ширше поняття, ніж сутність, він включає в себе не тільки сутність вільного часу, а й усі інші зв'язки, притаманні даному феномену. Зміст вільного часу є більш плинним і змінним, ніж його сутність. Єдність і співвідношення сутності й змісту вільного часу полягає в тому, що вільна діяльність може бути справжнім виразом свободи, якщо вона спрямована на розвиток особистості, а остання можлива лише в умовах вільної діяльності.

Вільний час є таким же зайнятим часом, як, скажімо, і робочий. Але вільним його називають тому, що:

- цей час відносно вільний від трудових обов'язків;
- він належить самій людині, яка може за певних умов відносно вільно розпорядитися ним за своїм бажанням;

- при його використанні людина має можливість змінювати величину конкретних затрат часу і черговість видів діяльності, порядок задоволення тих чи інших потреб;

- він вільний від невідкладного задоволення людиною потреб, які пов'язані лише зі збереженням її життєдіяльності і працездатності.

Для вирішення питання про класифікацію занять у вільний час принципове значення має положення про те, що вільний час являє собою дозвілля.

Однією з найважливіших категорій соціології вільного часу є поняття “культури вільного часу”. Культура вільного часу – це ніщо інше, як проблема змісту вільного часу, спосіб і міра його якісного освоєння з точки зору реалізації й збагачення людських сутнісних сил. Основою культури вільного часу є свідомо вільна творча діяльність, яка духовно і фізично розвиває особистість.

Культура вільного часу передбачає:

- розвиненість його структури, яка визначається кількістю елементів і домінуючою роллю тих з них, які мають найбільш розвинений характер;
- оптимальне співвідношення елементів його структури;
- певну міру поєднання рекреаційної і розвиваючої функцій вільного часу, активних і пасивних форм споживання духовних цінностей, спілкування й творчої діяльності;
- певну послідовність і тривалість видів діяльності, їх періодичність, частоту, ритм, насиченість, інтенсивність певного проміжку часу людської діяльності;
- вміння економити час, вивільняти його від нераціональних затрат і досягати оптимального обсягу вільного часу; наявність “надлишкового” вільного часу, так само як і його “нестача”, може негативно відбитися на його структурі й змісті.

Регулювання вільного часу має об'єктивний характер, є складовою частиною організації життя суспільства і людини, що можна визначити як процес цілеспрямованого впливу на нього з метою розширення меж, створення умов для вдосконалення його структури і змісту відповідно до постійно зростаючих

виробничо-технічних і соціальних вимог, які ставляться до людини. Регулювання вільного часу повинно бути обґрунтованим; воно має враховувати наявні ресурси і реальні можливості, ґрунтуватися на таких принципах: диференційованість, послідовність, спадкоємність і безперервність регулювання, скоординованість, всебічність, планомірність та ін.

У найзагальнішому виді процес регулювання вільного часу починається з визначення завдань і завершується досягненням передбачуваного результату.

У соціально-педагогічній літературі виділяються три рівні регулювання вільного часу:

- адміністративний або авторитарний, тобто такий, який ґрунтується на примусі, зовнішньому авторитеті, нав'язаний людині ззовні, навіть якщо бажання чи інтереси людини суперечать тому, що від неї вимагають;

- стимулюючий, за якого ззовні нав'язана людині діяльність поєднується з частковим використанням її інтересів, але коли діяльність, яка вимагається, ще не стала для людини її внутрішнім переконанням, потребою. Це своєрідний “соціальний контроль”, який використовує всі важелі впливу на регулювання діяльності людини у вільний час;

- мотиваційний, сутність якого полягає в тому, щоб регулювати використання вільного часу через внутрішні інтереси і переконання особи.

Саморегулювання вільного часу слід розглядати як властивість особи, як показник її зрілості, потенціалу її розвитку, сформованості здібності до організації свого часу.

Сьогодні соціальний обов'язок молодого людини виявляється в її здатності до творчого засвоєння цінностей культури, до постійного культурного самовдосконалення, до свідомого переборювання внутрішньої душевної інерції.

В. Андрущенко слушно зауважив, що людина повинна замислитися над своїм життям і навчитися володіти собою в ім'я культурного саморозвитку. Адже справжня культура набувається тільки за умови власної активності, прагнень постійно вбирати джерела духовного життя.

Дозвіллева діяльність вимагає розуміння її необхідності і змісту. Особистий зміст діяльності молоді, і зокрема студентства, полягає у створенні і усвідомленні молодою людиною системи власних, індивідуальних цінностей. Як стверджує І.Д. Бех, „ціннісна система людини розуміється як складно побудований регулятор людської життєдіяльності, якій відображує у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і саме людину в усіх її об'єктивних характеристиках”.

В міру того, як індивідуальний фонд вільного часу збільшується, відчувається настійна потреба в науково обґрунтованій, осмисленій організації дозвілля.

Науковці А.Г. Єфтєєва і Е.В. Соколов порушують проблему раціоналізації діяльності на дозвіллі. Під цим вони розуміють максимальне використання ресурсів організму, психіки відповідно до природних ритмів життєдіяльності (Гриценко О.).

Раціональна діяльність на дозвіллі включає гармонійне співвідношення рекреаційних і розвиваючих занять. При цьому відпочинок і розваги стають змістовними, продуктивними і конструктивними. Ця ж раціоналізація діяльності на дозвіллі вимагає від людини свідомого ставлення до вільного часу, вміння його планувати, мотивувати вибір того чи іншого заняття.

Виховання раціонального стилю використання вільного часу пов'язане з виробленням таких особистісних властивостей, як цілеспрямованість, систематичність, активність, увага, вміння швидко переключатися з відпочинку на інші заняття, діяти відповідно до поставленої мети.

Один з головних напрямів раціоналізації діяльності на дозвіллі – орієнтація на розвиток творчості. Однак Е.В. Соколов тут же додає, що якісь частки дозвілля чи аспекти його повинні уникнути раціоналізації. Інакше дозвілля нічим не відрізнятиметься від праці.

Поряд з тенденцією раціоналізації вільного часу спостерігається своєрідна романтизація дозвілля, коли частково відмовляються від планування, економії,

об'єктивної оцінки якості його проведення. Найчастіше це буває, коли людина у відпустці, на курорті, бере участь у якомусь святі, відвідує театр, тощо.

Романтика дозвілля як установка на максимальну повноту сьогоденного існування можлива в трьох варіантах: як домашнє, сімейне дозвілля, що оберігається від раціоналізації; як свідомий вихід за межі буденного оточення в сферу цілком нового; як свідоме прийняття психологічної установки на розвагу, гру. Отже, акцентується увага на розробці й впровадженні в практику стратегії проведення часу, що відповідає сьгоднішнім умовам. Це - поширення знань про дозвілля, створення умов для повноцінного, змістовного його проведення.

Психолог О. Кронік, порушуючи питання про оптимальне сполучення форм занять на дозвіллі, акцентує увагу на мірі напруженості переживання часу, що властива тій чи іншій людині. При цьому дослідник вирізняє людей двох протилежних типів: одні завжди поспішають, у них багато справ, весь день розписаний по хвиликах, час минає дуже швидко, організовано (висока міра напруженості переживання часу); у інших – час минає одноманітно, повільно, неорганізовано (низька міра напруженості переживання). Тут О. Кронік пропонує такі стратегії організації вільного часу: в першому разі – “розрядку”, тобто добір занять для зняття втоми, надмірної напруги, стресового стану; в другому – “зарядку”, що передбачає активізацію особистості. Заняття на дозвіллі типу “розрядка” – це сімейні вечори, жартівливі конкурси й олімпіади, використання ігрового спілкування, вечори-мрії, колекціонування тощо.

Отже, важливим аспектом у роботі клубу є врахування психологічного стану людини для того, щоб мати можливість запропонувати відвідувачеві необхідну саме для нього форму відпочинку.

Соціальні педагоги встановили, що міра реального залучення індивіда до культурної діяльності й досягнень культури тісно пов'язана з рівнем сформованих ним умінь і навичок, що дозволяють йому так чи інакше діяти в сфері вільного часу.

Активне споживання послуг культурно-освітніх закладів, зумовлених науково-технічним прогресом, поставило перед клубами принципово нове

завдання – формувати сукупність умінь і навичок раціонального проведення дозвілля. Мова йде, по суті, про одержання молодими людьми “кваліфікації дозвілля” в умовах клубу, що робить правомірною постановку питання про сучасні модифікації суспільних потреб у діяльності культурно-освітніх закладів.

Формування культури дозвілля визначається нами як педагогічний вплив на мотиваційно-поведінкову структуру буття молоді для реалізації її особистості, її творчих можливостей, удосконалення засобів культурного самовизначення і самоутвердження в соціально цінних формах діяльності на дозвіллі. Зміст цієї діяльності повинен включати розширення знань і регулярну кваліфіковану інформацію про її види, розвиток колективних форм дозвілля і задоволення потреб у міжособистісному спілкуванні, формування нових прогресивних типів культурного спілкування, збагачення видів і форм творчої самодіяльності.

Клуб володіє багатьма потенціальними можливостями в організації рекреативних занять, психофізіологічної розрядки, активізації творчих потенцій особистості, раціонального відпочинку і культурних розваг, насамперед молоді.

З 1991 р. проблеми молоді та молодіжного дозвілля в Україні активно вивчають В. Осовський, Е. Головаха, Л. Яковенко, М. Головатий, Л. Виговський, Н. Прозур, В. Перебенесюк, І. Бекешкіна. Стильові та структурні особливості вільного часу знайшли відображення в дослідженнях І. Євтеєвої, А. Щавель, М. Головатого, Ф. Виданова, В. Дімова, Л. Когана, В. Пічі та ін.

У соціально-педагогічних дослідженнях проблеми нашої дипломної роботи використовуються висновки та рекомендації вчених, які працюють над проблемами функціонування молодіжної субкультури і культурної соціалізації молоді (І. Андрєєва, Н. Голубкова, Н. Литовська, Л. Швидка).

Ретельно проаналізовані соціологічні дослідження духовних потреб молоді в сфері дозвілля як у працях українських вчених (І. Бех, І. Зязюн, Г. Сагач, І. Степаненко, П. Щербань, Ж. Юзвак), так і російських (Н. Вересова, Б. Грушина, Б. Трегубова, В.С. Цукермана та ін.)

Важливе значення у вивченні проблем молодіжного дозвілля мають філософсько-соціологічні дослідження вільного часу і культури дозвілля, які

знайшли відображення в працях українських вчених (А. Воловик, Л. Швидка, А. Решетніченко, В. Перебенесюк, І. Бекешкіна та ін.).

Проведений нами аналіз наукових робіт дозволяє вирізнити структурно-змістовну концепцію вільного часу, в якій принцип різнобічного розвитку особистості визначається основним критерієм під час класифікації вільного часу. Відповідно до цього критерію всі заняття у вільний час можна розділити на три групи:

- суспільно-корисна діяльність (громадська робота, раціоналізаторство та винахідництво, різні види художньої творчості, навчання, виховна робота);
- споживання духовних цінностей (читання книг, газет, журналів, прослухування радіо, перегляд телепередач, відвідування кінотеатрів, театрів, музеїв та ін);
- різноманітні види активного відпочинку (фізкультура, спорт, туризм, розваги і т.д.) та пасивного.

Однак, вільний час не можна уявляти вузько, лише як “дозвілля” чи “відпочинок”, він не є нічим не зайнятим часом. За змістом – це найбагатший час, заповнений, як правило, суспільно-корисною діяльністю, спрямованою на духовний та моральний розвиток особистості, формування її трудової і соціальної активності, самовиховання та саморозвиток, фізичне вдосконалення.

1.3. Характеристика специфіки дозвілля студентської молоді

Особливості онтогенетичного розвитку людини на кожному етапі життя розподіляються таким чином, що один з видів діяльності – пріоритетний, і це визначає своєрідність структури діяльності в той чи інший період розвитку особистості. В юності на перше місце виходить ціннісно-орієнтовна діяльність свідомості, пошук сенсу життя, самостійне виявлення всіх або принаймні головних моральних, естетичних, політичних ідеалів.

Юнацький вік - граничний, бо він обумовлює міру переходу особистості з об'єкта соціокультурних відносин в суб'єкт соціально-корисної діяльності. Знаходячись на порозі соціальної зрілості, молодь характеризується пошуком і відбором цілей, життєвих перспектив і шляхів, засобів їх здійснення. Продовжує підвищуватися роль поза сімейного спілкування, засобів масової інформації, як важливих джерел знання, цінностей, норм, цілей та поведінки. Сім'я вже не здатна забезпечити різке підвищення потреб у розширенні кола інформації та спектру безпосередніх стосунків, зростання освіти. Належність до більш широкого кола соціокультурних цінностей приводить до появи нових потреб, ціннісних орієнтацій, напрямків, пов'язаних з загальними соціальними умовами.

На побутовому рівні студентство сприймається як певний молодіжний феномен, еквівалентними рисами якого є зацікавленість, захопленість, романтичність, поривчастість, вдумливість, цілеспрямованість, активність, самопізнання, самоствердження та багато іншого.

В соціальній структурі студентство за своїм станом стоїть найближче до інтелігенції, як її резерв. Це особлива соціальна група, яка формується з різних верств населення і яку характеризують особливі умови життя, праці, побуту, певний соціальний статус і морально-психологічні якості, для якої набуття знань, професійна підготовка є головним і у здебільшого єдиним заняттям.

Студенти – мобільна група, яка відрізняється за соціальним і національним складом, віком і в той же час має специфічні особливості. Ці особливості пов'язані з формуванням у молодих людей в процесі спільної навчальної діяльності і спілкування специфічного тимчасового студентського статусу. До специфіки соціального стану можна віднести і певну двосторонність: студент вже поза контролем батьківської сім'ї, а з іншого боку, він ще не включений до системи жорсткої функціональної залежності працюючої людини. Це дає йому порівняно високий ступінь особистої свободи, яка, в свою чергу, виробляє своєрідні риси, спосіб та стиль життя, духовні інтереси та потреби, усвідомлення своєї причетності до студентства.

Отже, нормативна і поведінкова емансипація особистості студента, пов'язана з тенденціями автономізації і обмеження свободи, обумовлюють першочергову важливість вільного часу як фактора вільного і всебічного розвитку особистості. Сфера дозвілля, де можливий вільний вибір предмету і засобів діяльності, виявляється, таким чином, педагогічно переважною перед сім'єю, вищим навчальним закладом, іншими інститутами соціалізації, де свобода вибору обмежена волею батьків, вузівською програмою, спеціалізацією.

Абсолютна більшість молоді, як вважає В.В. Ільїна, ще не зовсім розлучилася з багатьма “старими” цінностями і далеко не засвоїла цінності нові. Звідси – величезна еkleктичність, суперечливість ціннісного світу і поведінки молоді – як індивідуального так і групового; звідси – строкатість світоглядних і політичних установок, організацій і течій, непримиренність у поглядах, нездатність до компромісу і згоди (Ільїн В.).

У період юнацтва найбільш інтенсивно розвиваються критичність мислення, прагнення у всьому сумніватися, бажання дати життєвим явищам сьогодення, творам мистецтва і т. ін. власну оцінку, вимоги обгрунтованої аргументації позицій з тих чи інших питань, пошуку оригінальних рішень в певних напрямках діяльності.

У молодіжному середовищі дуже часто спалахують дискусії не тільки щодо вузькопрактичних проблем, а й з питань, пов'язаних з сенсом життя, свободою, справедливістю, пошуком щастя і гармонії, перспектив, пов'язаних з майбутнім. Ці особливості молодіжної свідомості важливо брати до уваги в культурно-дозвіллевій роботі, враховуючи специфіку молодіжної аудиторії. Разом з тим недостатня усталеність переконань, використання інформаційних суперечностей, незначний життєвий досвід, схильність до емоційного впливу, наслідування одноліткам можуть стати основою негативізму, нігілізму, заперечення авторитетів, нетерпимості до інших думок.

Нестійкість як риса молодіжної свідомості впливає на різні форми поведінки. Але її не можна розглядати лише з негативної точки зору, оскільки вона минула, в ній міститься стимул до подолання суперечностей. Дуже важливе

включення молоді людини в різні види культурної діяльності – аматорські об'єднання, самодіяльну творчість, спорт. Вони сприяють спрямуванню енергії в соціально корисне русло, виховуючи наполегливість, завзятість, загартовують волю. В них реалізується потреба в енергетичній розрядці, витривалості і цілеспрямованості. І, навпаки, неробство, нерозвиненість духовних інтересів посилюють психічну нестійкість, призводять до стресів, конфліктів, знижують самооцінку і впевненість у собі.

Цьому достатньою мірою сприяє розуміння студента педагогами, керівниками студентських наукових і аматорських гуртків. І.Д. Бех стверджує, що „здатність вихователя розуміти вихованців пов'язана з тим, як він їх слухає, як реагує на зміст їхніх висловлювань і емоційні прояви. Вихователь мусить у процесі спілкування поводитися так, щоб не утруднювати розуміння вихованця”.

На думку вчених, дозвілля молодих людей відіграє в їхньому житті більш значну роль, ніж у дорослих. Дозвілля молоді, і зокрема студентів, суттєво відрізняється від дозвілля інших вікових груп через їхні специфічні духовні й фізичні потреби і властиві їм соціально-психологічні особливості. До них можна віднести підвищену емоційність, фізичну рухливість, динамічну зміну настроїв, глядацьку і інтелектуальну сприйнятливність.

На думку І.Г. Мельнікова дозвільний час студентства – це час, який “може бути використаний для додаткової професійної підготовки і активної громадської діяльності (професійно-виховна функція), духовного розвитку (культурна функція) і відпочинку (регенераційна функція)” (Мельников І.).

Цей висновок в діяльнісному аспекті життя людини, безумовно, включає специфічні особливості вільного часу студентства, показує його цілеспрямованість і зміст, але не досить точно відтворює сутність. А вона полягає в тому, що вільний час – нерегламентована діяльність, яка означає “наявність часового простору, вільного від необхідних справ, свідоме прагнення людини освоїти цей час, самостійно вибрати варіант імовірної дії, спроможність досягти поставленої мети і об'єктивний зміст діяльності” (Мельников І.).

Відповідно до цього визначення неаудиторна самотійна робота студентів, і це одна із характерних рис специфіки студентського дозвілля, має обов'язковий і плановий характер, іншими словами, первинною її якістю є необхідна, а не вільно обрана діяльність. Дійсно, підготовка рефератів, курсових, дипломних робіт, доповідей і виступів на студентських конференціях, хоч і здійснюється студентами самотійно, все ж таки входить в навчальні плани і не обумовлюється вільним вибором занять. Тим часом, перша ознака вільної діяльності в сфері дозвілля пов'язана перш за все зі звільненням від необхідних, обов'язкових справ, у нашому випадку – від навчальної діяльності. Слід відзначити, що гіпертрофія такої ознаки сутності дозвілля або вільного часу є вираженою особливістю студентів.

Зрозуміло, що розвиток особистості студента здійснюється в двох сферах його життєдіяльності: в навчальній і дозвіллевій.

Характерною рисою молодіжного дозвілля останнього десятиріччя стало яскраво виявлене прагнення молодих людей до психологічного комфорту в спілкуванні, бажання набути певних навичок спілкування з людьми різного соціально-психологічного плану.

Складні соціальні процеси, які відбуваються в суспільстві, інтенсивний ритм життя, ускладнення проблем виробничого характеру, крах звичних, а іноді й зручних стереотипів сприйняття суспільного життя, компенсується, як правило, прагненням молоді створити певний комфорт в спілкуванні не тільки в сім'ї, але й з друзями, однолітками, за місцем роботи, проживання і навчання.

Спілкування – форма дозвілля, яку молода людина потребує органічно. Тяжіння до спілкування з однолітками пояснюється потребою молоді в емоційних контактах. Ця потреба, як правило, задовольняється в середовищі подібних собі, що знаходить підтвердження в спонтанній поведінці молоді, яка охоче, ніж в будь-який інший період життя, об'єднується в групи.

Однією з причин набуття навичок спілкування є прагнення знайти себе в нових ринкових умовах, які вимагають від людей заповзятливості, ініціативи, гнучкості, професіоналізму, контакту з людьми різних професій і соціальних груп.

Аналіз соціально-педагогічної літератури показує, що цінність вільного часу того чи іншого суспільства і цінність вільного часу конкретної особистості не тільки не співпадають, але й часто різко суперечать одна одній. Не можна обійти увагою такий аспект проблеми, як розширення меж дозвілля. Ще в епоху античності можливість розпоряджатися вільним часом, дозвіллям на власний розсуд вважалася однією з найвищих цінностей.

У нашому суспільстві проблема розширення меж теж існує. В її основі лежить ряд реальних суперечностей.

По-перше, це суперечність між рівнем продуктивності праці, з одного боку, і кількістю вільного часу як суспільства в цілому, так і окремих його груп - з іншого.

По-друге, суперечність існує між кількістю вільного часу в цих групах і потребою в ньому, яка реально існує у населення.

По-третє слід відзначити суперечність між неоднаковою кількістю та розміром вільного часу в різних соціальних груп.

По-четверте, досить вагома суперечність між наданням суспільством окремим групам населення певної кількості вільного часу та їх готовністю (бажанням, умінням) використати цей дозвільний потенціал. Особливо ця ситуація поширена зараз, коли люди повинні йти у вимушені відпустки або шукати стабільну та більш оплачувану роботу та ін.

Такі суперечності повсякденно проявляються в ситуаціях надмірного вільного часу в одних і явного його дефіциту в інших груп людей, у бажанні одних використати його максимально різноманітно, корисно і цікаво і в спробах інших "убити" вільний час. Проблема формування та впровадження в життя дозвільної культури посилюється тим, що в орбіту втягуються мільйони молодих людей. У значної їх частини виникає надмірний вільний час, обумовлений до того ж ще й небажанням багатьох з них продовжувати освіту. Чимало молодих людей навіть не прагнуть працювати.

І все ж таки в нашому суспільстві набагато більше соціальних груп, які потребують розширення фізичних кордонів вільного часу. До того ж слід мати на

увазі, що розширення розширенню - різниця. Є групи людей, які мають вільний час, близький до середнього розміру або навіть перевищує його, але вони не мають потреби в його збільшенні. Як правило, це пояснюється розвиненістю дозвільних інтересів представників таких груп.

Використання вільного часу молодими людьми є своєрідним індикатором їхньої культури, кола духовних потреб та інтересів конкретної особистості або соціальної групи. Як частина вільного часу, дозвілля приваблює молодь нерегламентованістю і добровільним вибором різних форм, демократичністю, емоційною забарвленістю, можливістю поєднувати фізичну та інтелектуальну, творчу, споглядальну, виробничу, ігрову діяльність.

Однак, всі ці переваги дозвіллевої діяльності поки що не стали надбанням, звичним атрибутом способу життя всієї молоді. Значна частина її дозвілля найчастіше сприймає як пасивний відпочинок, неробство. У багатьох молодих людей немає навичок самоорганізації вільного часу, елементарних основ культури дозвілля. Тим часом у сфері суспільної свідомості все частіше простежується думка про необхідність формування у молоді культури дозвілля, певної “дозвіллевої кваліфікації”, без якої їй складніше опанувати нові соціальні ролі. Про це справедливо пише дослідник М. Корольов: “Уперше стала проблема формування у трудящих і молоді дозвільної кваліфікації, яка дозволяє ефективно реалізувати вільний час. Тисячоліттями людину готували лише до праці і пізнання. Тепер поряд з цим у кожного необхідно сформувати відповідні дозвіллеві інтереси та шляхи їх задоволення” (Ковтун О.М., Тарасенко В.І.).

Так звана “дозвіллева кваліфікація” допоможе молоді не тільки раціонально використати вільний час, але й більш повно самореалізувати себе в різних напрямках соціально-культурної творчості.

Підкреслюючи важливість вирішення проблем вільного часу та дозвіллевої культури студентської молоді, треба зосередити увагу на їх моральності та соціально-економічній значущості для суспільства. Часткова невикористаність вільного часу є причиною антисоціальних вчинків і дій, пияцтва, розладу

сімейного життя, настроїв егоїзму, міщанства, накопичуваності, байдужості до турбот і справ інших людей.

Недоліки організації дозвілля викликають підвищену плинність робочої сили, відпливу працездатної молоді із села, полишення людьми нових освоєних територій.

Характерною тенденцією наших днів у сфері молодіжного студентського дозвілля є незапитаність суспільством культурного потенціалу частини молодих людей. Науковці стверджують, що близько 76% молоді (переважно випускники середніх спеціальних та вищих навчальних закладів) свої культурні запити найчастіше реалізують у вузькому колі однолітків, друзів, в «тусовочних» компаніях. Більшість з них глибоко розчарована змістом і спрямованістю діяльності культурно-дозвіллевих закладів, тому вони їх і не відвідують. Зупинимось більш детально на аналізі таких причин.

Однією з них є стереотипність їх форм роботи, відсутність гнучкості та мобільності в задоволенні різних культурно-дозвіллевих потреб та інтересів молоді. Робота цих закладів, на думку таких груп молоді, надмірно заформалізована і має характер заздалегідь спланованих заходів.

Другою причиною є надмірна комерціалізація культурно-дозвіллевої сфери. Дозвілля дозволяє не тільки робити вільний вибір у пошуках самоствердження і самореалізації творчих здібностей особистості – воно потребує певних матеріальних витрат. Наприклад, за навчання конкретним формам діяльності, аматорським заняттям, за користування спортивними спорудами, відвідування видовищ і т. ін. Але водночас з цим можлива компенсація цих витрат не тільки моральна, а й матеріальна. Навіть такий демократичний вид відпочинку як туризм у сучасних умовах з розповсюдженням “шоп”-турів набрав комерційного відтінку, оскільки став сферою специфічного бізнесу.

Наступна тенденція сучасного дозвілля – його індивідуалізація. Вона належить до історичних матеріальних процесів, що вирізняють конкретну людину, котра отримує визнання, як окремих, який відрізняється від інших

індивід. Основа індивідуалізації особистості закладається в процесі соціалізації, яка починається в сім'ї й школі.

Індивідуалізація в сфері дозвілля – процес неоднозначний. Перш за все він характеризує прагнення людини відокремитись, реалізувати особисті інтереси. У зв'язку з цим збільшується цінність саме індивідуальних форм дозвіллевой діяльності. Тому це й дістає відображення у виборі видів дозвілля, їх спеціалізації і диференціації. Перетворення дозвілля на інститут організації форм дозвіллевого життя, прийняття правил для учасників тієї чи іншої діяльності, встановлення норм і якихось рамок для фестивалів та змагань розширили дисциплінарний контроль над дозвіллям. Індивід віддає данину обов'язкам, покладеним на нього вибраною формою дозвілля, що розглядаються практично як умови участі в ній, тим самим обмежуючи свободу.

Ще один важливий момент в умовах сучасного інформаційного суспільства: індустрія дозвілля заохочує і зміцнює “самолюбство індивідуалізованої особистості”. Тобто масові товари, які виробляються для дозвілля, пропонуються як унікальні й престижні деталі особистого способу життя. Саме на це спрямовані викрутаси маркетингу та реклами. Наше споживання товарів роз'єднує і диференціює нас як індивідів, закріплює соціальну нерівність, підкреслюючи якусь економічну елітарність, яка набирає певної психологічної привабливості. Але яким шляхом не йшло б і в яких умовах не існувало б те чи інше суспільство, його чи не найважливіша мета – зменшення соціальної напруги.

У сучасній науковій літературі немає традиції розглядати дозвілля і форми його використання з точки зору соціально-психологічного впливу. Але цей аспект дозвілля дуже важливий, оскільки розкриває механізм керування ним через психіку людини.

Наприклад, такі форми дозвілля, як ігровий бізнес, специфічні клуби спілкування, різноманітні нічні заклади здатні, з одного боку, знімати стреси, агресивність і сублимувати особистість, а, з іншого боку, вносять деструктивність у життя людини, створюючи додаткове поле соціально-кримінальної

напруженості, оскільки вони – живильне середовище для кримінальної поведінки в сфері дозвілля.

Певна специфіка дозвілля накладається національними традиціями, які мають глибокі історичні корені, що формують самобутність світогляду і світовідчуття. При вивченні культури дозвілля треба враховувати ці національні особливості.

Ще одна характерна риса дозвілля студентської молоді - великий обсяг вільного часу. Також для молодих людей характерний низький рівень усвідомлення значущості дозвілля. Крім того, молодь неоднорідна. Вона складається з різних груп, які різняться соціальною приналежністю. Все це визначило виникнення молодіжної субкультури, яка яскравіше за все виявилася в сфері дозвілля.

Потреба в глибокому духовному особистому контакті особливо гостро переживається в юнацькому віці, коли прагнення молодої людини до усвідомлення своєї індивідуальності, самовираження потребує, як люстерко, іншого “Я”, прояву співучасті. Вільне спілкування – не просто засіб проведення дозвілля, але й самовираження особистості, встановлення нових людських контактів, із яких поступово викристалізується щось інтимне, виключно своє.

Спілкування з однолітками, як вважає один з дослідників проблем молоді О.М. Леонт'єв, є домінуючим серед інших стосунків в молодіжному середовищі. Виходячи з його концепції про провідну діяльність, можна вирішити питання про співвідношення спілкування і ціннісно-орієнтовної діяльності як підпорядкування мети мотиву діяльності дозвілля [29]. Тоді спілкування є діями, спрямованими на реалізацію ціннісно-орієнтованої діяльності – провідної в юнацькому віці, без спілкування з собі подібними неможливий оптимальний процес соціалізації молоді: створення сім'ї, забезпечення стійкого становища в своєму середовищі, розширення кола друзів та знайомих, безперебійне отримання свіжої інформації.

Підсумовуючи все різноманіття наведених точок зору і підходів до природи спілкування і ставлення до неї студентської молоді, його можна розглядати як:

- необхідну умову життєдіяльності людини і суспільства;

- джерело творчого перетворення індивіда на особистість;
- форму передачі знань і соціального досвіду;
- вихідний пункт самосвідомості особистості;
- регулятор поведінки людей в суспільстві;
- самостійний вид діяльності.

Однією з характерних рис проблеми формування та впровадження культури дозвілля є гра. Молодь більш схильна до ігрової діяльності, бо вона захоплює людську психіку, дає постійний приплив емоцій, нових відчуттів. З великими труднощами пристосовується вона до діяльності одноманітної і спеціалізованої. Саме в грі може реалізуватися пошукова і творчо-експериментальна активність, що допомагає пізнавати нове, невідоме, бо ці фактори завжди ваблять молодих людей. Взаємозв'язок гри і дозвілля очевидний, але їх стосунки дуже часто мають складний характер.

Реальність дозвілля, як вважають учені О.С. Каргін та М.А. Хренов, є реальність ігрового самовираження людини, яке надбудовується над її самовираженням в культурі і суспільстві. Культура, на їх думку, не тільки сприяє розвитку якихось особливостей психологічного типу особистості, але й пригнічує розвиток інших. “Те, що пригнічується культурою в її суспільній і державній реальності, – підкреслюють вони, – оживає в ситуаціях, характерних для гри. В дозвіллі відбувається ігрове поповнення особливостей особистості, які не можуть реалізуватися в культурі” (Мельников И.).

Інтерес до ігрової діяльності у студентської молоді має досить виразний характер. Діапазон цих інтересів дуже широкий і різноманітний: участь у телевізійних і газетних вікторинах, конкурсах; комп'ютерні ігри; спортивні змагання; азартні ігри з негативною спрямованістю. Наші спостереження за практикою підготовки і проведення численних молодіжних культурно-дозвільних заходів свідчать, що їх успіх значною мірою залежить від включення до їх структури ігрових блоків, які стимулюють у молодих людей прагнення до змагань, імпровізації, винахідливості.

Найбільш повно і яскраво специфіка молодіжного дозвілля виявляється в її конкретному змісті й спрямованості у різних вікових і соціально-професійних групах. Виявлення студентських дозвіллевих потреб і інтересів дуже часто пов'язане з певними труднощами. Вони обумовлені не тільки широтою діапазону дозвіллевих потреб, а й методикою їх виявлення. Це виявлення специфіки молодіжного дозвілля, співвідношення витрат часу припускає, як правило, дослідження структури соціально-культурної діяльності, яка вже склалася, відомих стандартів, певних сформованих традицій, норм і звичок.

Слід мати на увазі, що ці стандарти і звички значною мірою залежать від об'єктивних умов і можливостей, якими сьогодні розпоряджаються різні групи молоді (обсягом вільного часу, розвитком мережі та рівнем матеріально-технічного забезпечення закладів культури і спорту).

Крім того, структура дозвіллевих потреб молоді не завжди відповідає об'єктивним можливостям їх задоволення. Як потреби, так і можливості для їх задоволення дуже часто в складному динамічному співвідношенні.

На нашу думку, поза навчальна діяльність у клубах за інтересами, в гуртках самодіяльності, в інших видах творчості дають можливість студенту реалізувати себе не уявно, а реально, оскільки передбачає в рамках цієї діяльності певні завдання, вирішуючи, як молоді люди активізують творчий пошук, стимулюють самостійність і взагалі підвищують свою майстерність в тому чи іншому виді дозвіллевого заняття.

Самоствердження може сприяти формуванню у студента більш високої потреби самореалізації. Аналіз прагнень молодої людини до участі в самодіяльній творчості дозволяє зробити висновок, що "...останнім часом посилюється бажання молодої людини перетворити сферу вільного часу на додатковий простір для самореалізації особистості" (Зязюн І.). Саме на реалізацію цього складного завдання повинна бути націлена діяльність студентських клубів.

Висновки до першого розділу

Сьогодні надзвичайно важливою є проблема формування та впровадження культури дозвілля студентської молоді. Діапазон дозвіллевих інтересів студентів досить широкий, але в ньому переважають пасивно-споглядальні форми. Творчо-активні форми дозвіллевої діяльності у студентів мають другорядне значення.

Основні причини такої усталеної спрямованості проведення часу:

- нерозвинена соціально-культурна інфраструктура (особливо в сільській місцевості);
- відсутність у значної частини молоді сформованої культури дозвілля;
- недостатність кваліфікованих спеціалістів у сфері педагогіки дозвілля;
- байдуже і некритичне ставлення молоді до свого дозвілля.

Участь молоді в різних громадсько-політичних рухах має епізодичний характер і має в структурі дозвілля другорядне значення, хоч нереалізований потенціал в цій сфері діяльності у всіх соціально-професійних груп у декілька разів перевищує їх фактичну участь в тих чи інших громадсько-політичних рухах.

Зберігається тенденція розширення позаінституційних форм використання вільного часу, яка спостерігається практично в усіх вікових групах.

У студентів молодших курсів значний стихійно-груповий характер використання вільного часу.

При виборі дозвіллевих видів діяльності молодь здебільшого керується розважальними і престижно-конформістськими мотивами.

Основні мотиви участі молоді в цій діяльності:

- 1) наявність художньо-естетичних мотивів та потреб;
- 2) яскрава творча і людська індивідуальність керівника колективу, спроможного об'єднати людей і розкрити їх творчий потенціал;
- 3) можливість реалізації особистісного творчого потенціалу в захоплюючій художньо-естетичній діяльності;
- 4) сформований психологічний і творчий комфорт у колективі;

5) громадське визнання результатів діяльності колективу.

„Дефіцит культури”, низький культурний рівень молоді негативно впливає на її духовний розвиток і врешті-решт – гальмує процеси реформування всіх сфер життєдіяльності суспільства.

У сучасному суспільстві поряд з традиційними формами функціонування культури склалася досить розгалужена молодіжна субкультура, носії якої - різні молодіжні групи, які відрізняються певною соціально-психологічною спрямованістю, характером групових цінностей і особливостями проведення дозвілля. Субкультурна активність молоді найбільш повно проявляється в сфері дозвілля.

Особливостями прояву молодіжної субкультури слід вважати переважну орієнтацію молоді на видовищні види мистецтв, святково-ігрові форми дозвілля. На другий план змістилися читання художньої літератури, участь в самодіяльній художній і технічній творчості.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Структура моделі формування готовності майбутніх викладачів закладів вищої освіти до культурно-освітньої роботи

Одним із головних завдань діяльності студентського клубу є розвиток культурно-дозвіллевої активності студентської молоді. В цілому діяльність можна визначити як специфічний вид активності людини, спрямований на пізнання і творче перетворення навколишнього світу, включаючи себе і умови свого існування. У діяльності людина створює предмети матеріальної і духовної культури, удосконалює свої здібності, зберігає і перетворює природу, будує суспільство, створює те, що без її активності не існувало б.

Творчий характер діяльності виявляється у тому, що завдяки їй людина виходить за межі природної обмеженості, тобто перевищує свої ж генотипно обумовлені можливості. Внаслідок продуктивного, творчого характеру діяльності людина створила знакові системи, знаряддя впливу на себе і природу. Користуючись цими засобами, вона побудувала сучасне суспільство, міста, машини, з їх допомогою виробила нові предмети споживання, матеріальну і духовну культуру і, врешті-решт, перебудувала саму себе. Історичний прогрес за останні кілька десятків тисяч років зобов'язаний саме діяльності, а не удосконаленню біологічної природи людей.

Породивши і продовжуючи удосконалювати предмети споживання, людина, окрім здібностей, розвиває свої потреби. Пов'язані з предметами матеріальної і духовної культури, потреби людей набирають усе більш культурного характеру. Особистість більше створює, ніж споживає. Якби її діяльність мала в основному споживацький характер - кільком десяткам поколінь людей не вдалося б за

порівняно короткий історичний строк досягти такого технічного прогресу, створити грандіозну культурну базу, характерну для сучасного суспільства. Все це – завдяки діяльнісному характеру людської активності.

Проблема творчої діяльності та взагалі творчості стає останнім часом усе більш актуальною. Творчість уже не вважається прерогативою окремих особистостей, пов'язаною з талантом чи геніальністю, а визначається природною формою проживання людиною свого життя., більш того, вона сприяє розвитку здорової особистості. До цього можна додати ще й те, що життя у творчості – людський рівень життя, еволюційна новина, закладена в людині.

Дуже багато дослідників пов'язують поняття “творчість” з поняттям “індивідуальність”. Наприклад О.Л. Яковлева пише: “творча реалізація людиною власної індивідуальності”. Індивідуальність має подвійну природу: біологічну і соціальну, інакше кажучи, індивідуальність поділяється на ”індивідуальність індивіда” та “індивідуальність особистості”. Перше включає психофізичні функції та сферу органічних потреб.

Під “індивідуальністю особистості ” ми розуміємо сукупність змістовних стосунків і установок людини, які породжені протягом її життя в суспільстві. При перетворенні “індивідуальності індивіда” на “індивідуальність особистості” незмінним залишається “Я”, що в першому випадку характеризується через потреби і потенційні здібності індивіда, в другому - через мотиваційно-змістовну сферу особистості.

Дійсно, потреби, заявлені в свідомості індивіда у вигляді відчуття комфорту, дискомфорту, оцінюються ним відповідно позитивно або негативно. Аналогічно діяльність суб'єктивно переживається і оцінюється відповідно до того, наскільки вона здійснюється в напрямку розвитку потенційних здібностей.

Подібним чином мотиви, взаємопов'язані із певними потребами, зберігають емоційний компонент останніх, зміст і визначають значущість подій для суб'єкта в термінах емоцій. Вони, сигналізуючи про прагнення “Я” соціалізуватися, приводяться у відповідність до цінностей суспільства, потреб інших людей, і тому змінюються, тобто емоції, які початково випробовуються людиною відповідно до

її потреб, потягів, можливостей, у суспільстві постійно модифікуються. Одні з них цінуються суспільством, підтримуються, схвалюються, інші засуджуються, пригнічуються.

У цьому контексті аналізуючи культурно-дозвіллеву діяльність студентської молоді, доцільно більш детально зупинитись на мотивах її реалізації, оскільки саме в “індивідуальності особистості” з’являються „справжні” та “несправжні” мотиви й емоції.

З точки зору соціальної педагогіки та психології ми можемо говорити про аутентичність емоційної реакції (справжньої, вірогідної), оскільки емоційна оцінка є важливим компонентом мотиваційно-змістовних орієнтацій - можна констатувати наявність “справжньої” та “несправжньої” мотивацій.

У нашому випадку “справжня” та, котра відповідає потребам і здібностям індивіда, а “несправжня” виходить із потреб інших людей, конкретного соціуму. Прикладом останньої може бути діяльність, орієнтована на досягнення соціального статусу, престижу, або вибрана відповідно до вимог батьків і т. і. При цьому “несправжня” мотивація може походити від самого суб’єкта, але вона реалізується тією чи іншою мірою відповідно до цінностей суспільства, установок найближчого оточення, засвоєних ним.

Таким чином, діяльність може запускатися обома мотивами. Стосовно творчості, творчої діяльності – ми вважаємо, що вона можлива лише за умови “справжньої” мотивації.

Творити – значить, дозволити своїй унікальності вийти за межі простору, в якому вона замкнена, здійснити взаємопроникнення індивідуальності та культури. Нам здається, що тут є принаймні два виходи: перший здійснюється в межах суб’єктивного світу, який, як було згадано вище, індивідуалізований. Дуже часто навколишнє не наповнює унікальне у внутрішньому просторі людини, а пригнічує його, замикає, поглинає. В цьому випадку необхідно проникнення в самого себе, яке можливе, якщо людина буде прислухатись до внутрішніх сигналів. Оцінюючи та інтегруючи елементи соціального та індивідуального, вона постає в перетвореному вигляді – нова і неповторна.

Другий вихід – проникнення індивідуальності в світ через діяльність, через реалізацію своїх потреб. Виходячи з такого розуміння творчості, ми сформулювали гіпотезу, що тільки “справжня “ мотивація, яка формується на основі потреб і здібностей індивіда, сприяє творчій діяльності.

У процесі дипломного дослідження ми дійшли висновку, що існують фактори, котрі обмежують прояв культурних потреб і запитів, які залежать від особистості:

- велика вибірковість потреб у художньо-естетичній культурі та їх постійні зміни призводять до того, що користувач часто не може точно визначити предмет своєї потреби, доки він безпосередньо не знайдений і не використаний. Крім того, уявлення про цей предмет (тема, напрям дозвілля, певне явище в культурному житті) побудовані на попередньому досвіді задоволення потреб, можуть бути навіть помилковими;

- щоб мотивувати свою діяльність, особистість повинна визначити предмет своєї потреби або уявити його у вигляді якогось суб’єктивного образу, мети, котрі необхідно задовольнити.

Саме таку роль виконує потреба культурної діяльності особистості, яка виступає як збудник, спрямовуючий культурологічний мотив. Тому мотив розглядається як одна з активних форм прояву художньо-естетичного інтересу. Таким чином, зацікавленість, установка, мотив – нерозривно пов’язані між собою форми запитів, які потім реалізуються в культурно-дозвілєвій діяльності. Схематично це можна подати наступним чином (мал. 2.1):

Рис. 2.1. Система розвитку культурно-дозвілєвої активності особистості студента

Існує певний поріг, до якого пізнавальна потреба розвивається певними зусиллями ззовні. При його досягненні особистість переключається на власну самоосвітню активність, коли потреба перетворюється у таку, що саморозвивається. Нажаль, в більшості випадків діяльність і дії закладів культурно-дозвілєвої сфери не створюють умов для досягнення і подолання цього порогу.

Вирішуючи завдання культурно-дозвілєвих потреб особистості в плані їх задоволення, слід враховувати, що вони виникають, по-перше, в результаті усвідомлення користувачем деякого відставання своєї культурної складової від сучасних досягнень в галузі культури і мистецтва і, по-друге, культурно-дозвілєві потреби народжуються в результаті вивчення “кон’юнктури” в цій галузі, від мети, яку ставить перед собою особистість.

Відсутність необхідних умов для оптимальної самореалізації молоді в колективних формах художньої творчості (гуртках, об’єднаннях, студіях) дуже часто є однією з причин переходу її на “домашні форми” творчої діяльності.

Опитування, проведене нами на предмет взаємозв’язку організаційних форм творчої діяльності і “домашніх форм” дозволило нам зробити деякі практичні й теоретичні висновки:

- орієнтація на “домашні форми” в цілому менша, ніж на організаційні форми творчої діяльності;
- розвиток “домашніх форм” знаходиться у пропорційному зв’язку з розвитком форм організаційних: разом із зростанням “домашніх форм” збільшується потреба в організації відповідних гуртків. Таке зростання є фактором, сприятливим для організації клубної самодіяльності;
- неорганізована творча діяльність не конкурує з організованою, а, навпаки, є її резервом;
- головна причина скорочення численності учасників організованої творчої діяльності – у невідповідності жанрово-видовищної структури клубних колективів реальним інтересам і орієнтаціям учасників клубної діяльності.
- Змінивши цю систему, наблизивши її до структури, яка відповідає інтересам потенційної аудиторії, спектру її потреб, клуби можуть значно збільшити склад учасників організаційної творчої діяльності.

Для визначення провідних напрямів активізації культурно-дозвілєвої діяльності студентської молоді дуже важливе значення має аналіз і врахування групи мотивів участі студентів у художній творчості, що пов’язане з орієнтацією на участь у гуртку художньої творчості, як центрі спілкування переважно з питань мистецтва.

Особистісний характер контактів молодих людей в самодіяльному творчому колективі, багатство мови, яка використовується, емоційне сприйняття інформації – все це благотійно впливає на соціально-педагогічну ефективність міжособистісного спілкування.

Інша важлива група мотивів участі молоді в дозвільній діяльності пов’язана з реалізацією потреб престижного характеру. Свою участь у цій діяльності частина молодих людей нерідко пов’язує з потребою бути поміченим іншими людьми, схваленим глядачами, слухачами, товаришами по роботі, навчанню, друзями. Цю групу мотивів участі молоді в творчій діяльності можна віднести до позахудожніх мотивів.

Не можна обійти увагою групу мотивів дозвільної діяльності студентської молоді, пов'язану з її орієнтацією на рекреативну функцію, яку значна частина молоді розуміє перш за все як зміну видів діяльності (від репродуктивної до творчої, від пасивно-споглядальної до творчо-створювальної, від виконавської діяльності до авторської творчості й навпаки).

Остання, з нашого погляду, група мотивів участі студентів у творчій діяльності має своєрідний компенсаторний характер, їх можна висловити в такому, наприклад, міркуванні молодих людей, як “хочу побачити і пережити те, чого я не можу побачити і пережити у житті”.

З метою визначення дозвільних орієнтирів студентів гуманітарного факультету та факультету міжнародних відносин ми провели опитування.

Студентам Хмельницького національного університету (гуманітарного факультету та факультету міжнародних відносин) в кількості 146-ти чоловік було запропоновано відповісти на запитання: “Чи вважаєте Ви, що навчання і дозвілля для вас однаково важливі?”

Після обробки відповідей отримали наступні результати:

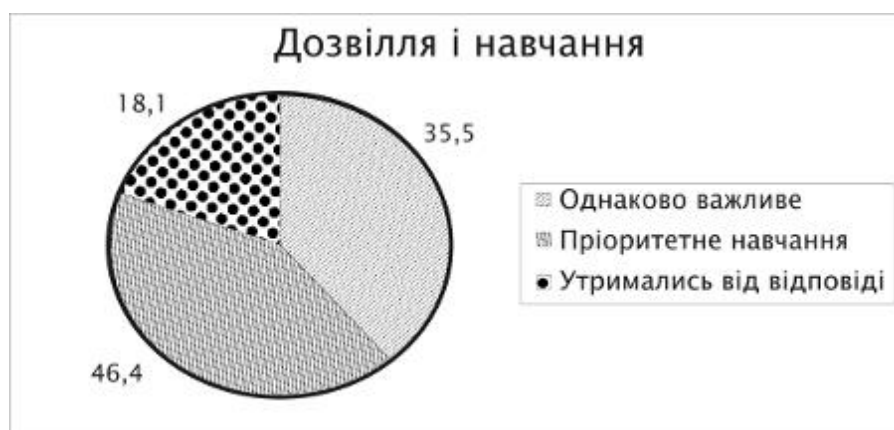

Рис. 2.2. Пріоритетність навчання / дозвілля у студентів гуманітарного факультету

Рис. 2.3. Пріоритетність навчання / дозвілля у студентів факультету міжнародних відносин

Опитування показало, що студенти гуманітарного факультету та студенти факультету міжнародних відносин віддають перевагу навчанню, не заперечуючи важливість дозвілля. Про це свідчить порівняно невелика відсоткова різниця між важливістю навчання та дозвілля (у середньому 5,9%).

Саме 63,7% респондентів відповіли, що прагнуть до психологічного і духовного комфорту в спілкуванні не тільки зі своїми однолітками, але й взагалі з людьми, але тільки 29,2% опитаних реально відчують цей комфорт. Це саме люди, які найчастіше не байдужі до цікавих людей і співрозмовників. Вони практично завжди відгукуються на цікаві диспути, групові співбесіди, проблемні твори літератури і мистецтва.

Специфіка спілкування молоді в умовах дозвіллевої діяльності проявляється і у виборі нею центрів спілкування. Це ми можемо спостерігати на матеріалах нашого дослідження, відображених в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Вік студентів	Ресторани, кафе	Клуби	Сімейне спілкування	Вечори відпочинку
17 – 19 років	21,1%	9,6%	36,4%	33,7%
20 – 22 роки	34,1%	16,%	21,8%	27,3%

Як бачимо з таблиці, сімейне спілкування студентів молодших курсів продовжує залишатися пріоритетним. Взагалі для більшості студентів молодших курсів таке спілкування зводиться до зустрічей вдома, у друзів, в кімнатах гуртожитків.

Різке скорочення сімейного спілкування у старшокурсників пояснюється, на наш погляд, виходом з-під пильного контролю батьків, розширенням кола інтересів, пов'язаних безпосередньо як з навчальною, дозвільною так і з трудовою діяльністю. За результатами інтерв'ю близько 19% старшокурсників у вільний час працюють, заробляючи гроші.

Так, на поставлене запитання “Якою мірою задовольняють вас умови Вашого вищого навчального закладу для загального розвитку студентів у позанавчальний час?” отримані такі відповіді (таблиці 2, 3).

Таблиця 2. Студенти гуманітарного факультету(в %)

п/п	Для чого	Повністю	Не зовсім	Не задов.	Важко визначити
	Культурного відпочинку	31,9	28,6	13,1	26,4
	Занять художньою самодіяльністю	44,9	22,4	10,1	32,6
	Занять різними видами творчості	21,3	45,6	6,5	26,6
	Занять фізкультурою і спортом	38,5	30,2	6,9	14,4

Таблиця 3. Студенти факультету міжнародних відносин (в %)

	Для чого	Повністю	Не зовсім	Не задов.	Важко визначити
.	Культурного відпочинку	25,1%	40,3%	13,8%	20,8%
.	Занять художньою самодіяльністю	22,7%	27,5%	19,2%	30,6%
.	Занять різними видами творчості	18,1%	34,3%	21,7%	25,9%
.	Занять фізкультурою і спортом	28,0%	21,2%	31,4%	19,4%

Отримані результати доводять, що найбільше студенти задоволені заняттями художньої самодіяльності та спортом. І це не дивно. Адже багато студентів (35,9 %) займаються саме цим видом діяльності, витрачаючи на неї вільний час.

Викликає тривогу велика кількість молодих людей, які не можуть визначитися, чи задовольняють їх умови для занять художньою самодіяльністю та різними видами творчості, чи ні (таких, згідно з опитуванням, 28,6 %), що з нашої точки зору свідчить про споглядальний і пасивний характер проведення позанавчального часу.

Таким чином, першочерговим завданням студентських клубів є знайти відповідні методи, форми, напрями діяльності, аби активізувати і зацікавити саме цю категорію молодих людей.

Спосіб життя сучасного студента, як показують дослідження, зорієнтований на інтенсивне споживання культурних цінностей. Провідне місце цієї орієнтації, на думку педагогів, значною мірою обумовлене незавершеністю її соціалізації, активною пізнавальною діяльністю.

Опитування дозволило визначити також дозвіллі орієнтації студентів юридичного та педагогічного факультетів Хмельницького національного університету.

Таблиця 4. Дозвіллі орієнтації студентів ХНУ (в %)

	Де саме	Досить часто	Інколи	Ніколи
1	В клубі за інтересами	8,7	31,2	60,1
2	В гуртках самодіяльності	6,6	33,9	59,5
3	Відвіую вечори відпочинку студентів	31,6	41,8	26,6
4	Відвіую ресторани	12, 3	36, 8	50, 9
5	Займаюся спортом	35,9	35,7	28,4
6	Відвіую вечори запитань-відповідей	5,2	18,3	76,5
7	Зустрічаюся з дівчиною (юнаком)	45,4	33,6	21,0
8	Відвіую театри	11,5	45,3	43,2
9	Читаю художню літературу	39,7	39,1	21,2
10	Слухаю музику	73,5	16,7	9,8
11	Відвіую кінотеатри	21,8	47,8	30,4
12	Переглядаю телевізійні передачі	55,1	32,3	12,6
13	Займаюся домашніми справами	56,5	28,2	15,3

Як бачимо з наведених результатів опитування, найнеулюбленішими заняттями студентів є відвідування клубів за інтересами, заняття художньою самодіяльністю, вечори запитань-відповідей. Це свідчить про те, що, з одного боку, художньо-естетичні потреби студентів ще не досить розвинені, а, з іншого боку, і це, на наш погляд, головна причина – має місце недостатня активність

керівників відповідних структур стосовно залучення студентів до культурно-дозвілєвої діяльності, невміння або небажання спрямувати їхні інтереси і здібності в потрібне русло.

Особливе місце, як бачимо, в структурі молодіжного дозвілля займає музика. Перш за все це пояснюється її специфічними особливостями: безпосередньою емоційністю, інтимністю (можливість впливати на думки і почуття), масовістю (можливість об'єднувати людей), доступністю, різноманітністю технічних засобів збереження, передачі і використання музичної інформації.

69,3% всіх опитаних на перше місце серед якостей, які приваблюють молодь у сучасній музиці, виділили ритм і мелодію, а потім уже – виконавську майстерність, зміст тексту, спроможність спонукати до дії, як засіб відволіктися від реальності.

Аналізуючи специфіку студентського дозвілля, ми звернули увагу на те, що самореалізація молоді сьогодні здійснюється в складних умовах. За останні роки намітилася стійка тенденція зниження зацікавленості молоді художньою самодіяльністю, її соціальним престижем, про що свідчать наведені вище результати опитування (таблиця 4).

Окрім скорочення державного фінансування культурно-освітньої сфери, занедбаності закладів дозвілля, а то й взагалі припинення їх існування, про що згадувалося вище, ми мусимо вказати на зниження зацікавленості художньою культурою взагалі в цілому.

У нашому дослідженні ми намагаємося вивчити внутрішній світ, потенціал особистості, необхідні умови, форми самореалізації процесу реалізації творчих сил молоді людини. Реалізувати потребу в самоствердженні особистість може через вирізнення і домінування (демонстративна поведінка або лідерство в спорті, мистецтві, політиці і т. ін.), через асоціативну поведінку (як форма протесту проти невизначення). Останнє особливо небезпечне для студентів-першокурсників через їхні вікові особливості в період набуття ними нового статусу.

Процес адаптації студентів-першокурсників у новій вузівській ритміці характеризується високою подійністю і щільністю суб'єктивного переживання. Період ейфорії, пов'язаний з набуттям нового статусу, досить часто орієнтує студента на відповідність певному рівню маскулинності (тобто стану “справжнього чоловіка”). Звідси пріоритетного значення набирають оздоровчо-спортивні заняття.

Відповідно до нашого дослідження 47,9% юнаків та дівчат регулярно чи досить часто займаються спортом. Невідповідність рівню маскулинності може призвести до “виклику” у вигляді куріння, вживання алкоголю, наркотиків і т.ін., аби дотягтися до соціально-культурного нормативу “дорослого”. Ситуація може поглибитися зіткненням очікуваного, інколи ілюзорного з реаліями умов і вимог вузівського навчання, коли у першокурсника виникає відчуття помилки щодо професійного вибору. В цей період важливо допомогти молодим людям розібратися з сумнівами і проблемами, в розвитку їх потенційності, в пошуку засобів самореалізації і на цій основі – формування позитивної і адекватної “Я-концепції” в навчально-професійній і особистісній сферах.

З підвищенням віку і рівня освіти в самоосвіті студента на перший план виходять духовні, моральні, інтелектуальні якості. Треба відзначити, що висока значимість цих рис особистості в студентському середовищі може призводити до різних форм уявної самореалізації, наприклад, статусно-престижні потреби можуть проявлятися в прагненні показати себе “інтелектуалом”, “невизнаним генієм” і т. д.

2.2. Модель соціально-культурної діяльності студентського клубу

Сучасний етап розвитку суспільства актуалізує проблему створення умов для розвитку студента як духовно збагаченої, соціально відповідальної особистості. Одним з ефективних шляхів вирішення цього питання є організація

роботи по формуванню дозвіллевої культури через клубну діяльність як специфічний засіб реалізації індивідуально творчої активності і становлення людини суб'єктом соціальної життєдіяльності.

Спостереження, які ми проводили під час написання дипломної роботи, показали, що найбільш поширеними засобами роботи зі студентською молоддю є: клубна робота, спортивно-масовий туризм, громадські та студентські організації, центри соціальної та психологічної підтримки та адаптації, участь у різних формах підприємництва, благодійній діяльності (волонтерські групи).

У процесі нашого дослідження ми дійшли висновку: саме клубні форми роботи є найбільш ефективними в плані визначеної нами проблеми – формування дозвіллевої культури студентів.

На основі аналізу бесід з директором студентського клубу ХНУ Лесею К., студентами, які відвідують студентський клуб, можна стверджувати, що клуб дає можливість для забезпечення:

- дозвілля як засобу розваги і розрядки індивідуального і групового напруження;
- рекреації як засобу поповнення психофізичних сил, відновлення творчого потенціалу;
- компенсації як засобу залучення до особистісно-значущих культурних цінностей;
- соціалізації як засобу залучення до неформальних громадських процесів і структур;
- самоактуалізації як засобу втілення індивідуальних творчих інтересів, а також саморозвитку і самореалізації особистого зростання в культурно-значущих сферах життєдіяльності суспільства.

У цьому контексті ми вирізняємо такі принципи клубної діяльності:
1) соціально-адаптивну (надання психолого-педагогічної допомоги

- в засвоєнні позитивного досвіду в самовизначенні);

- особистісно-розвивальну (врахування індивідуальних інтересів і здібностей студентів через включення в певну діяльність, що дозволяє самореалізуватися);
- домінування інтересів студентів (мається на увазі добровільне відвідування клубу), цей принцип полягає в тому, що розвиток особистості студента відбувається ефективно тільки тоді, коли він сам, з урахуванням своїх інтересів і можливостей, обере собі студію або гурток до душі; ігнорування цього принципу веде до зниження творчої активності, а іноді й до втрати цих інтересів);
- самореалізацію особистості студента в колективі (організація
- спільної творчої діяльності і співробітництва в групах студентів об'єднаних за інтересами на основі:
 - загальності й доступності;
 - самодіяльності;
 - диференційованому підході;
 - систематичності й цілеспрямованості;
 - спадкоємності;
 - зацікавленості.

Студентський клуб є структурним підрозділом. Клуб творчої молоді створюється, реорганізується і ліквідується за рішенням ректорату. Клуб безпосередньо підпорядковується проректору з гуманітарних питань. Студентський клуб здійснює організовану форму самодіяльної колективної та індивідуальної участі, створює оптимальні умови для розкриття і розвитку творчих, художньо-естетичних здібностей студентської молоді з метою задоволення їхніх духовних потреб у вільний час та сприяє формуванню активної життєвої позиції. Клуб співпрацює з методистами курсів, активом груп, бібліотекою, гуртожитком, студентськими деканатами, з метою удосконалення роботи та пошуку нових напрямків творчого життя. Діяльність клубу об'єднує студентів у сфері музики (студія естрадної пісні, хореографії (сучасні, спортивні та народні танці), інтелектуального розвитку (клуб інтелектуальних ігор, дискусійний клуб, КВН). Клуб виховує навички самоврядування, залучає

студентів до самоосвіти, допомагає формувати естетичний смак, організаторські та творчі здібності, брати участь у культурно-масових заходах міста, області. Напрями роботи клубу сприяють пропаганді кращих зразків національної та світової культури, мистецтва, літератури. В клубі функціонує студентський актив, робота якого визначається планом. Студентський клуб має мати свій штат.

Основними завданнями та функціями студентського клубу є:

Виявлення творчих здібностей студентів та залучення їх до занять у гуртках творчої самодіяльності.

Створення та забезпечення роботи самодіяльних колективів та клубів за інтересами.

Підготовка сценаріїв, організація та проведення концертів і святкових вечорів.

Проведення навчальних занять, звітних концертів, тематичних вечорів, вікторин і т. ін.

Підготовка та підбір репертуару для колективів самодіяльності клубу.

Встановлення та підтримка творчих зв'язків із громадськими та культурними установами міста.

Забезпечення чіткого функціонування, профілактика, збереження технічного та музичного обладнання студентського клубу.

Дотримання встановленого розкладу занять гуртків художньої творчості, клубів за інтересами.

Активна участь в профорієнтаційній роботі шляхом підготовки концертних програм для громадських, державних установ, підприємств, загальноосвітніх шкіл тощо.

Структура, штати матеріально-технічна та фінансова база клубу. Загальне керівництво та контроль за діяльністю клубу здійснює проректор г гуманітарних питань. Організацію діяльності, планування роботи та звіт перед керівництвом має здійснювати завідувач клубу, він має відповідати за творчу роботу, що проводиться в студентському клубі, планує та контролює заняття гуртків. Студентський клуб здійснює свою діяльність на основі річного та місячних

планів, які мають узгоджуватися проректором з гуманітарних питань. Режим роботи клубу має встановлюватися згідно з трудовим законодавством та правилами внутрішнього розпорядку вузу. Придбання технічних засобів та інші витрати для потреб клубу здійснюються в межах затвердженого кошторису, доходів і видатків вузу. Штат клубу комплектується з числа осіб з вищою освітою, високим рівнем кваліфікації та досвідом роботи за фахом. Приміщення для роботи клубу та гуртків надаються ректоратом вузу. В разі необхідності керівництво вузу може залучити до роботи на певний термін фахівця на умовах праці за сумісництвом або за трудовою угодою.

Таким чином, клуб – педагогічно організоване добровільне дозвіллове об'єднання студентів, міжособистісні стосунки яких визначені суспільно-цінним і особистісно-значущим змістом колективної дозвіллової діяльності.

Враховуючи специфіку діяльності студклубу, ми виходили з того, що процес становлення (формування) особистості, її індивідуальності і здійснення унікальної за своїм характером самореалізації проходить:

по-перше, через фільтрацію стихійного впливу, який здійснюється на підлітків і молодь сучасним “культурним” соціумом, цілеспрямованим впливом різних державних і громадських інститутів, та з боку соціального мікросередовища. Взаємодія з індивідуумом тих чи інших громадських закладів та організацій найбільш дієва, коли вона проходить саме через середовище, складовою якого і є клуб, або клубне чи молодіжне об'єднання.

Якщо поглянути на стосунки в системі “культурне середовище – особистість” (див. 2.4) – ми бачимо, що не тільки середовище впливає на особистість, а й воно саме зазнає впливу особистості, змінюючись при цьому. Отже, чим вищий рівень культури людини, тим помітніший і плідніший її вплив на людей, які оточують її. Чим більше розвинена особистість, тим, як правило, помітніший її вплив на середовище.

Таким чином, спостерігається значне підвищення ролі й значення культурного середовища в процесах залучення до цінностей художньо-естетичної культури. Однією з найважливіших проблем на сучасному етапі розвитку

суспільства і особистості стає не тільки розширення контактів з надбаннями культури, але й інтенсивне освоєння культурного середовища.

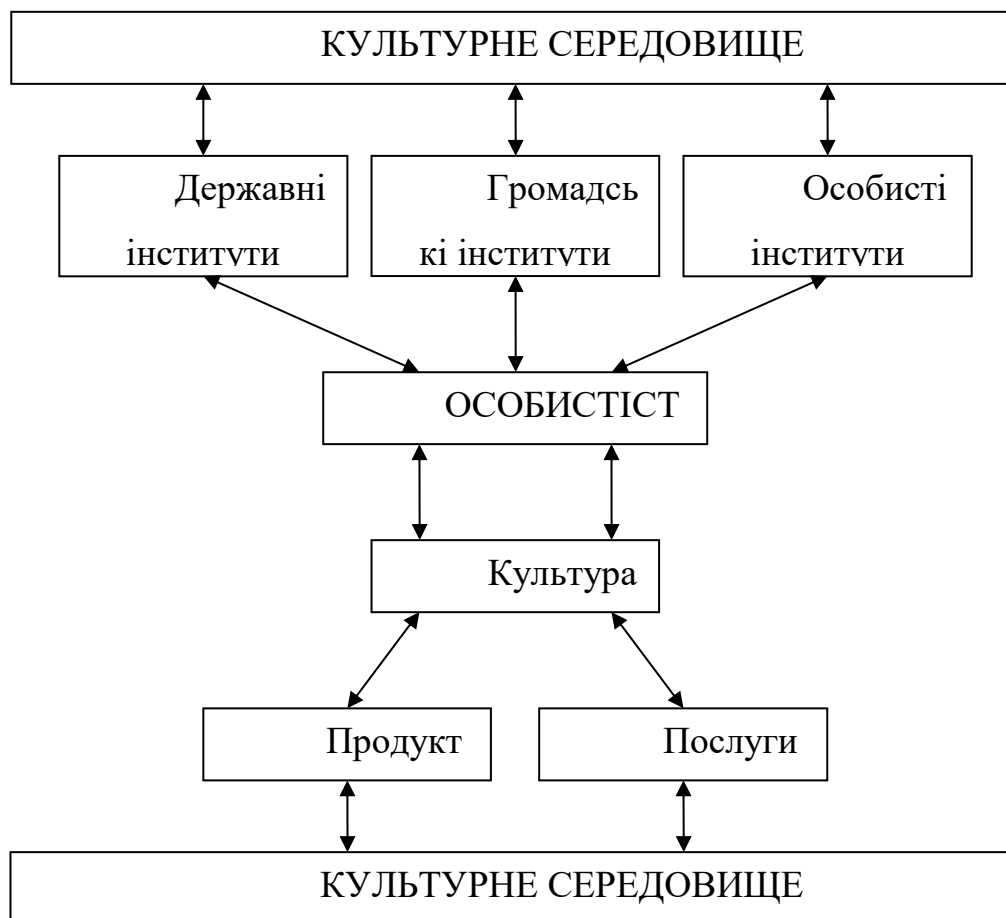

Рис.2.4. Схема освоєння студентами культурного середовища

по-друге, враховуючи, що студентський клуб – молодіжне об'єднання, засноване, як правило, на спільності інтересів молодих людей та їх керівників, добровільному включенні в спільну діяльність для вирішення конкретних завдань, ми визначаємо його найбільш сприятливим “полем” для самореалізації молоді. Це положення будується на тому, що саме студентський клуб створює умови (і в цьому сутність його виховного впливу) для задоволення потреб юнаків і дівчат в рівноправному становищі з дорослими і актуалізації можливостей, не запитаних в інших співтовариствах, членами яких вони є, усунення дефіциту змістовного спілкування (в тому числі і різновікового), в розвитку соціальної творчості, вмінні взаємодіяти з людьми, в самореалізації через співробітництво, здійснення яких оптимізує процес усвідомлення кожною молодою людиною своєї ролі в цьому

об'єднанні і формування у неї потреб “бути потрібною іншим”, “бути запитаною” цим об'єднанням.

по-третє, впливаючи з перших двох, наступна обставина уявляється нам такою: стан потреби – це збуджувальна сила студента в особистісній самореалізації, яка сприяє формуванню відповідних здібностей.

Зрозуміло, інтеграція цих обставин здійснюється тільки в роботі студклубу, як головного осередку дозвільної діяльності у вищому навчальному закладі та інших молодіжних формуваннях і визначає готовність до самореалізації, фіксує хід і успішність здійснення цього процесу, формує у студентів відповідні установки (позиції, ставлення, орієнтацію) як членів молодіжних об'єднань.

Останнє, виявляючись в конкретних формах (потягах, бажаннях, задумах, прагненнях, інтересах, цінностях, упевненостях, цілях, нормах) знаходить вираження в установках та програмних і плануючих документах клубу. Ця обставина підтверджується наявністю в програмах більшості функціонуючих молодіжних об'єднань та клубів змістовних основ, які передбачають діяльність спілкування, систему відносин, з допомогою яких молодь пізнає, оцінює, висловлює, розвиває, реалізує себе.

Звичайно, студентський клуб – сфера діяльності не тільки студентського, а й педагогічного колективу вищого навчального закладу, і в цьому його феномен, як осередку культури.

Як соціально-педагогічному феномену (відкритій, організаційній, природній соціально-педагогічній системі) для громадських об'єднань, і молодіжних зокрема, характерне поєднання комплексу цілей, принципів і змісту діяльності, мережі відносин і зв'язків. Нами вирізнені такі провідні закономірності розвитку особистості студента:

- розвиток особистості повинен бути обумовлений послідовним включенням людини в соціально-предметну діяльність. Чим ширше коло діяльності, в яке включений студент, тим більше збагачена його особистість;
- розвиток особистості має бути органічно пов'язаний з взаємодією і спілкуванням з людьми, які її оточують;

- розвиток особистості тим ефективніший і різноманітніший, чим цілеспрямованіший процес виховання, навчання і за врахування природного творчого потенціалу людини. Чим більшою мірою викладачі, і зокрема керівники гуртків, заохочують самостійність і впевненість у своїх силах молодих людей, тим вищий ступінь їх реалізації як особистостей.

Крім цього, такі головні напрями діяльності клубу:

- 1) виявлення і розвиток індивідуальності кожного члена творчого колективу;
- розвиток організованості, відповідальності, ініціативності,
- адаптивності.
- Вирішення цих пріоритетних напрямів у роботі клубного об'єднання дозволяє в основному реалізувати поставлене завдання формування культури дозвілля та простеження зміни рівня сформованості дозвіллевої культури студентів.

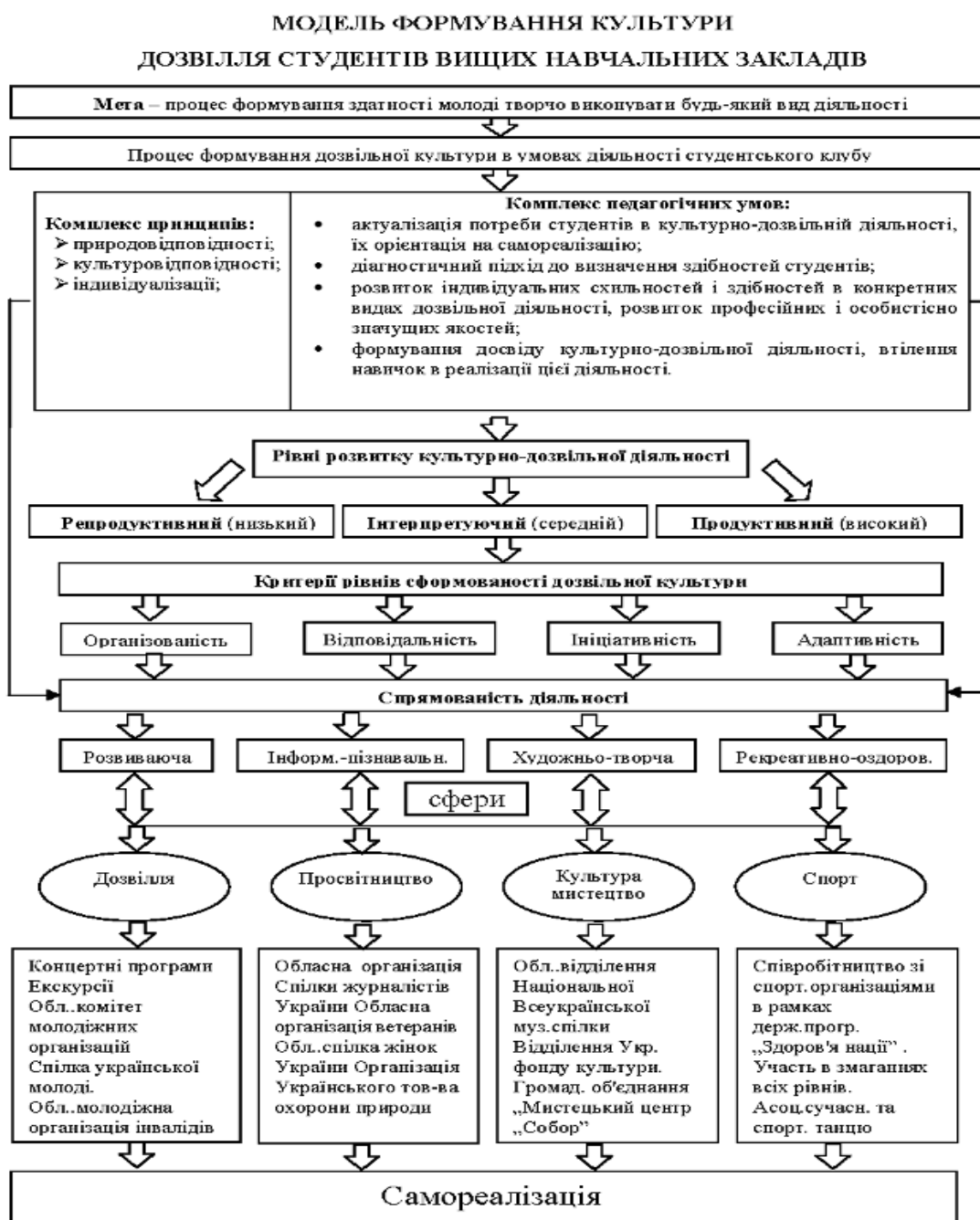
Аналізуючи модель соціально-культурної діяльності студентського клубу як молодіжного об'єднання, ми спиралися на теоретичні ідеї і положення дослідників проблем у галузі соціально-культурної діяльності і керувалися логікою науково-педагогічного дослідження: від цілепокладання, діагностики вихідного стану (опису дійсності, що підлягає моделюванню), через прогнозування (висування гіпотез стосовно досягнення мети) до моделювання (побудова конкретної моделі соціально-культурної діяльності молодіжного клубу), далі до впровадження, оцінки і корекції. Ми розглядали моделювання як логічний елемент наукового пошуку.

У цьому контексті особливий акцент зроблений на вивченні внутрішнього світу, потенціалу особистості, способів самореалізації молодої людини в напрямках творчої роботи об'єднання або клубу, необхідних умов та форм самореалізації і найближчого оточення, процесу реалізації творчих сил особистості.

Розглядаючи актуалізацію як процес формування культури дозвілля та самореалізації особистості, що може здійснюватися як в індивідуальній, так і в

спільній діяльності, ми вважаємо, що останнє не тільки сприяє самореалізації молодих людей, але і підсилює їх результати інтеграцією безлічі окремих проявів у загальному підсумку діяльності всього студентського клубу.

Вона буде сприятливим простором самореалізації студентів у разі, якщо існує різноманітна творчо-орієнтована діяльність студентського клубу в цілому, пізнання, розвиток, здійснення самореалізації особистості, і означений процес організується з допомогою різноманітних суб'єктних відносин.

Мал.2.5. Модель діяльності студентського клубу ХНУ

Процес культурно-дозвіллевої діяльності дозволяє реалізувати індивідуальні схильності й здібності студентів у наступних видах діяльності:

- музичні здібності – у вокальній, музично-інструментальній творчості;
- пластичні здібності – у різних видах хореографії (народний, спортивний та сучасний танці, аеробіка-шейпінг);
- театральні здібності – СТЕМ;
- інтелектуальні здібності (клуби різної спрямованості – КВН, „Що? Де? Коли?“, „Брейн-ринг“).

Процес реалізації індивідуальних схильностей і здібностей у конкретних видах культурно-дозвіллевої діяльності спрямований на їх розвиток і одержання результатів у вигляді продуктів творчості, з обов'язковою публічною презентацією на різних сценічних майданчиках.

У процесі реалізації індивідуальних схильностей і здібностей студентів розвиваються як художньо-творчі так і професійні, і особистісно-значущі якості студентів.

Аналіз показників самодіагностики студентів свідчить, що процес реалізації їхніх індивідуальних схильностей і здібностей у конкретних видах культурно-дозвіллевої діяльності сприяє розвитку:

- естетичного сприйняття дійсності;
- впевненості в собі, підвищення самооцінки;
- експресивних способів самовираження, адекватних поставленим цілям в умовах спілкування;
- спрямованості студента на справу;
- вольових якостей, що характеризують регулятивні здібності студента.

Формування досвіду культурно-дозвіллевої діяльності, втілення умінь в її продуктах засноване на розумінні творчості як діяльності, яка припускає орієнтацію організації процесу формування культури дозвілля на всі компоненти цієї діяльності: мотиваційної; змістовної і оціночної.

Таким чином, для формування досвіду культурно-дозвіллевї діяльності, втілення умінь у продуктах цієї діяльності розроблені повні докладні програми, що організують художньо-творчу роботу студентів по вирішенню завдань, розроблених з урахуванням інформації про зміст і зразки художньо-творчої діяльності.

Розроблена модель діяльності студентського клубу побудована з урахуванням реальної сучасної ситуації на основі аналізу змісту навчально-виховної діяльності.

Пропонована модель характеризується рухливістю реагування на насущні потреби молоді, життєві ситуації й може бути використана не тільки в культурно-дозвіллевї сфері, а й в практичній соціально-культурній діяльності молодіжних об'єднань і клубів.

Охарактеризуємо етапи реалізації культурно-дозвіллевої діяльності студентського клубу:

1 етап – стимулюючого впливу. Завдання цього етапу зводиться до наступного: виявити позитивну емоційну позицію студентів, закласти основи втілення творчих умінь у продуктах культурно-дозвільної діяльності, прищепити культуру творчого підходу до вирішення завдань цієї діяльності, виробити орієнтовану основу дій з їх вирішення.

2 етап – активно-діючий. Він спрямований на оволодіння студентами технологією діяльності. Здатність студентів виконувати конкретний вид дозвіллевої діяльності стає способом їх діяльності у результаті поступового усвідомлення, оволодіння послідовністю дій.

3 етап – узагальнюючий. На цьому етапі формується готовність студентів самостійно виконувати конкретну культурно-дозвіллеву діяльність. На цьому етапі пріоритетними напрямками є реалізація результатів цієї діяльності, а також її представлення в різних формах публічної презентації.

Таким чином, формування досвіду культурно-дозвіллевої діяльності в студентському клубі відбувається як єдиний процес, який усвідомлюється студентами і передбачає їхній рух з одного рівня діяльності до іншого.

Узагальнюючи результати дипломної роботи, ми дійшли висновку, що виконане дослідження в цілому підтвердило висунуту нами гіпотезу - процес формування культури дозвілля студентів вищого навчального закладу буде ефективним, якщо в діяльності студентського клубу реалізується комплекс педагогічних умов, що включають:

- актуалізацію потреби студентів у культурно-дозвіллевій діяльності, орієнтацію студентів на самореалізацію;

- діагностичний підхід до визначення здібностей студентів;

- розвиток індивідуальних схильностей і здібностей студентів у конкретних видах дозвіллевої діяльності, розвиток професійних і особистісно значущих якостей студентів;

- формування досвіду культурно-дозвіллевої діяльності, втілення навичок реалізації цієї діяльності.

Методичні рекомендації що до оптимізації процесу формування культури дозвілля студентів в умовах роботи студентського клубу.

Студентський клуб має формувати самостійність студентів у різних видах діяльності.

Студентський клуб має виступати регулятором поведінки людей в суспільстві.

Студентський клуб –це вихідний пункт самосвідомості особистості.

Студентський клуб має виступати формою передачі знань і соціального досвіду.

Студентський клуб - це джерело творчого перетворення індивіда на особистість.

Студентський клуб має бути необхідною передумовою життєдіяльності людини і суспільства.

Студентський клуб має пропонувати різноманітні види активного (фізкультура, спорт, туризм, розваги і т.д.) та пасивного відпочинку.

Студентський клуб - це джерело споживання духовних цінностей (читання книг, газет, журналів, прослухування радіо, перегляд телепередач, відвідування кінотеатрів, театрів, музеїв та ін);

Студентський клуб - це джерело суспільно-корисної діяльності (громадська робота, раціоналізаторство та винахідництво, різні види художньої творчості, навчання, виховна робота).

Студентський клуб має сприяти спільно-творчій діяльності і співробітництву в групах студентів об'єднаних за інтересами на основі: а) загальної й доступності; б) самодіяльності; в) диференційованому підході; г) систематичності й цілеспрямованості; д) спадкоємності; е) зацікавленості.

Студентський клуб має сприяти самореалізації особистості студента в колективі (організація домінування інтересів студентів (мається на увазі добровільне відвідування клубу), цей принцип полягає в тому, що розвиток особистості студента відбувається ефективно тільки тоді, коли він сам, з урахуванням своїх інтересів і можливостей, обере собі студію або гурток до душі; ігнорування цього принципу веде до зниження творчої активності, а іноді й до втрати цих інтересів).

Студентський клуб має сприяти самоактуалізації як засобу втілення індивідуальних творчих інтересів, а також саморозвитку і самореалізації особистого зростання в культурно-значущих сферах життєдіяльності суспільства соціалізації як засобу залучення до неформальних громадських процесів і структур.

Студентський клуб має виступати засобом дозвілля, розваги і розрядки індивідуального і групового напруження.

Студентський клуб здійснює розвиток особистості і тим ефективніший і різноманітніший, чим цілеспрямованіший процес виховання, навчання і за врахування природного творчого потенціалу людини. Чим більшою мірою викладачі, і зокрема керівники гуртків, заохочують самостійність і впевненість у своїх силах молодих людей, тим вищий ступінь їх реалізації як особистостей.

розвиток особистості у студентському клубі повинен бути обумовлений послідовним включенням людини в соціально-предметну діяльність. Чим ширше коло діяльності, в яке включений студент, тим більше збагачена його особистість.

Висновки до другого розділу

У другому розділі роботи обґрунтовано можливості – студентського клубу творчої молоді – у забезпеченні процесу формування культури дозвілля студентів.

Результати дослідження у формі опитування студентів показали, що студентський клуб має необхідні можливості, що забезпечують розвиток цілісної культурно-дозвілєвої діяльності і сприяє самореалізації особистості та соціалізації студентів.

Аналіз моделі культурно-дозвілєвої діяльності студентського клубу підтвердив, що процес формування культури дозвілля студентів йде більш успішно в рамках рівневої системи і містить наступні компоненти:

- мотивацію культурно-дозвілєвої діяльності,
- цілеположення,
- практичні дії,
- дії контролю, дії оцінки,
- естетичне сприйняття дійсності,
- творчі здібності.

Метою і результатом процесу формування культури дозвілля студентів є особистісне і професійне удосконалення студента, його соціалізація в системі якісного використання вільного часу і діяльності студентського клубу вищого навчального закладу. Основним критерієм формування культури дозвілля студентів є діяльність у русі від репродуктивного (відтворювального) рівня до до продуктивного (творчого) рівня.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Складовою частиною соціокультурної сфери життя суспільства і людини виступає вільний час. Вільний час українські люди проводить здебільшого за «пасивним дозвіллям» або на природі. Вільний час, є складовою частиною організації життя суспільства і людини. За способами використання часу для дозвілля людей можна розподілити на кілька типів, жоден з яких сам по собі не існує. Дозвілля як частина вільного часу, залучає молодь своєю нерегламентованістю і добровільністю вибору його різних форм, демократичністю, емоційною насиченістю, можливістю поєднати в ньому фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову. Дозвілля дає можливість сучасній людині розвивати багато сторін своєї особистості, навіть власний талант. Технікою захоплюється порівняно не багато людей. Вагомішу цінність для людей представляють можливості спілкування зі знайомими та друзями. До однієї з особливостей молодіжного дозвілля відноситься своєрідність середовища його протікання. Одним з найпоширеніших серед молоді видів дозвіллевої діяльності, відпочинку, розваги є дискотека. Цікавим є творчий спосіб проведення вільного часу.

2. На основі аналізу педагогічних джерел і досвіду практичної діяльності можна визначити діяльність студентського клубу в виховній системі вищого навчального закладу як педагогічно організованого процесу, а студентський клуб як добровільне об'єднання студентів, міжособистісні стосунки яких опосередковані суспільно цінним і особистісно значущим змістом колективної дозвіллевої діяльності. Учасники цієї діяльності мають реальні можливості для виявлення себе як суб'єктів за рахунок актуалізації творчих здібностей, а також для перенесення набутих і отриманих здібностей в інші сфери життя.

Саме студентський клуб дає можливість забезпечення:

– дозвілля як засобу розваги і розрядки індивідуального і групового напруження;

- рекреації як засобу поповнення психофізичних сил, відновлення творчого потенціалу;
- компенсації як засобу залучення до особистісно-значущих культурних цінностей;
- соціалізації як засобу залучення до неформальних громадських процесів і структур;
- самоактуалізації як засобу втілення індивідуальних творчих інтересів, а також саморозвитку і самореалізації особистого зростання в культурно-значущих сферах життєдіяльності суспільства.

Можна вирізнити такі напрями роботи, які здійснюються клубом:

- соціально-адаптивну (надання психолого-педагогічної допомоги в засвоєнні позитивного досвіду в самовизначенні);
- особистісно-розвивальну (врахування індивідуальних інтересів і здібностей студентів через включення в певну діяльність, що дозволяє самореалізуватися);
- домінування творчих інтересів студентів (йдеться про добровільне відвідування клубу);
- самореалізацію особистості студента в колективі (організація спільної творчої діяльності і співробітництва в групах студентів, об'єднаних за інтересами).

Основу педагогічного процесу в студентському клубі складає виховна робота, спрямована на усвідомлення студентами особистого змісту дозвілєвої діяльності.

Культурно-дозвілєва діяльність студентів визначається нами як активна, цілеспрямована, особистісно і професійно значуща діяльність, спрямована на їхній естетичний розвиток, а також на творче вирішення професійних завдань і особистісне самовдосконалення.

3. Таке розуміння цих категорій визначило наші підходи до організації процесу культурно-дозвілєвої діяльності студентів у рамках діяльності

студентського клубу й дозволило обґрунтувати комплекс соціально-педагогічних умов його ефективного функціонування і розвитку:

- актуалізацію потреб культурно-дозвілєвої діяльності, орієнтацію студентів на особистісне самопізнання та самореалізацію;
- здійснення діагностичного підходу до визначення здібностей студентів;
- реалізацію індивідуальних схильностей і здібностей студентів у конкретних видах культурно-дозвілєвої діяльності, розвиток професійних і особистісно значущих якостей студентів;
- формування досвіду культурно-дозвілєвої діяльності, втілення вмій у продуктах цієї діяльності.

3. Аналіз моделі культурно-дозвілєвої діяльності студентського клубу свідчить, що зміст і організаційні форми культури дозвілля розробляються на основі таких принципів:

- принцип природовідповідності, що вказує на необхідність відповідності будь-якої діяльності природному розвитку людини;
- принцип культуровідповідності формування культури дозвілля визначає відносини між вихованням і культурою, як середовищем, при цьому самовизначення студентів у процесі формування культури дозвілля відбувається на основі усвідомлення конкретної культурної інформації;
- принцип додатковості дозволяє гармонізувати природовідповідне і культуровідповідне за умов відносного домінування будь-якої з цих двох сторін;
- принцип індивідуалізації характеризується спрямованістю до конкретної особистості студента, враховує його особливості, ідеали, ціннісні орієнтації, перспективи;
- принцип збереження соціальної особистості, спираючись на попередні принципи, регулює входження студентів у систему колективних, а потім і соціальних відносин, цей принцип вимагає прояву гуманності, опори на позитивне в особистості студента.

Процес розвитку культурно-дозвіллевої діяльності студентів має рівневий характер і описує розвиток даної діяльності на репродуктивному і продуктивному рівнях.

У процесі дослідження ми дійшли висновку: сприяти розвитку студента може тільки та культурно-дозвіллева діяльність, яка має цілісний, пошуковий і творчий характер. Під цілісністю у даному випадку розуміється повноцінне проходження студентом усіх її структурних компонентів у їх послідовності, взаємозв'язку і єдності: від мотивів - до цілей, від цілей до практичних дій, від практичних дій - до дій контролю й оцінки. Послідовність проходження всіх структурних компонентів культурно-дозвіллевої діяльності в їх цілісності дозволило студентам стати суб'єктом даної діяльності.

Отримані нами результати роботи підтвердили гіпотезу і дозволили зробити такі висновки:

а) стимулювання культурно-дозвіллевої діяльності та активності молоді найбільш оптимально здійснюється через цілеспрямовану самореалізацію молодих людей з певним культурно-творчим потенціалом, які мають певні навички лідерства і спроможні створювати навколо себе культурно-дозвіллеве середовище;

б) учасники діяльності клубу мають реальні можливості для виявлення себе як суб'єкти за рахунок актуалізації творчих здібностей, а також для перенесення набутих і отриманих здібностей в інші сфери життя;

в) основу педагогічного процесу по формуванню культури дозвілля студентів складає виховна робота, спрямована на усвідомлення молоддю особистого змісту дозвіллевої діяльності;

г) формування культури дозвілля студентів вищого навчального закладу сприятливо впливає на виявлення і розвиток здібностей, схильностей та інтересів, а також творчого потенціалу особистості;

д) цілісність культурно-дозвіллевої діяльності забезпечується єдністю всіх компонентів такої діяльності і припускає проходження її студентами від мотиву

до результату, яким є конкретний продукт цієї діяльності й особистісні якісні зміни студента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михайлова Л. И. Социология культуры : Учебное пособие. М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. 232 с.
2. Бочелюк В. Й. Дозвіллезнавство : навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
3. К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. 2 изд. М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. Т. 46. Ч. 2. С. 2017.
4. Байкова В. Т. Досуг, свободное время. М., 1985. 169 с.
5. Гагин В. Н. Интересно ли в вашем клубе? М. : Политиздат, 1989. С. 190–238.
6. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах : підручник. К. : Кондор, 2008. 408 с.
7. Благущ А. Творча здібність: сутність, природа, структура // Етика, естетика і теорія культури. Міжвідомчий науковий збірник. К., 1992. с. 33-39.
8. Піча В. Культура дозвілля. К., 1990. 238 с.
9. Пруденский Г.А. Проблемы рабочего и вне рабочего времени. М. : Наука, 1972. 335 с.
10. Пішун С.Г. Проблеми формування культурних потреб студентів та шляхи їх вирішення.// Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2001. С. 237-244.
11. Орловський А., Богданович С. Клуб і його статус. Круглий стіл // Українська культура. 1992. №№ 8-9. С. 3-8.
12. Гриценко О. Українська популярна культура як об'єкт дослідження. // Сучасність. 1997. № 10. С. 138–144.
13. Ільїн В.В. Культура і творчість // Деякі аспекти формування національної культури студентської молоді. Збірник наукових статей. К. : ІЗМН, 1997. с. 83–99.
14. Мельников И.Г. Свободное время студентов: сущность и функции // Современные проблемы формирования культуры молодежи. М., 1989. С.12–18.

15. Ковтун О.М., Тарасенко В.І. Дозвілля розумне, змістовне. Серія 7 “Педагогіка”. 1987. № 14.
16. Зязюн І.А. Емоційно-почуттєве в освітніх технологіях і педагогічній творчості // Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах: Наук.-метод. зб. Харків, 1996. С.11–12.
17. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. Избр. пед. труды. М.: Педагогика, 1989. С. 436–546.
18. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія.- Вид. друге, випр. і доповн. К. : Генеза, 1996. 368 с.
19. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи. К., 1997.
20. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 130-137.
21. Бех І.Д. Бех І.Д. Виховання особистості в соціогенетичному дискурсі // Гуманістично спрямований виховний процес в становлення особистості (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді). – Збірник наукових праць. К. : ВіраІнсайт, 2001 Кн.1. С. 8-16.
22. Богданович С., Орловський А. Клуб і його статус. Круглий стіл.//Українська культура, 1992. №№ 8-9. С. 3-8.
23. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання. К.: ІЗМН, 1996.
24. Буданова Г. Свободное время: за и против подростков // Воспитание школьников. 1996. № 1. С. 17-22.
25. Вересов Н.Н. Культура и творчество как психологические идеи // Вопр. Психологии. 1992. № 1-2. С. 124-129.
26. Виговський Л.А., Прозур Н.Н. Деякі проблеми міжособистісних відносин у процесі проведення вільного часу студентською молоддю // Формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, соціального і гуманістичного мислення у студентів у позанавчальний час. К., 1993. С. 47.
27. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля. Харків, 1999. 267 с.
28. Волошина Н.Й. 3 теоретичних засад естетичного виховання учнів

засобами мистецтва слова // Педагогіка і психологія. 1996 № 3.

29. Вишняк О., Чурилов М., Макєєв С., Войнович С. Соціальний образ молоді. К., 1990. 157 с.

30. Выготский Л.С. Психология искусства. М.: Педагогика, 1991. 279 с.

31. Гіптерс З. Художня самодіяльна творчість студентів як засіб естетичного виховання майбутніх спеціалістів: Метод. посібник. Львів : Каменяр, 1998. 144 с.

32. Дем'янчук О.М. Естетичний інтерес як педагогічна проблема // Педагогіка і психологія. 1994. №.2. с. 14-16

33. Державна національна програма "Освіта". Україна ХХІ століття. К. : Райдуга, 1994. 61 с.

34. Державна програма "Культура. Просвітництво. Дозвілля.". К., 1995. 20 с.

35. Духовність і моральні цінності сучасної української молоді. Аналітична доповідь. // Поточний архів Українського інституту соціальних досліджень. К., 1998. 79 с.

36. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 347 с.

37. Клубоведение. Уч. Пособие под ред. С.Н.Иконниковой, В.И.Чепелева. М. : Просвещение, 1980.

38. Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти. Зб. Міносвіти № 13. К., 1996.

39. Концепція національного виховання // Освіта. 1994. 26 жовтня.

40. Культура та освіта: проблеми, пошуки, творчі знахідки. Вінниця, 1995. 95 с.

41. Лещенко М.П. Сучасні зарубіжні концепції естетичного виховання // Педагогіка і психологія. 1996. № 2. с. 171–178.

42. Лукашевич М.П. Соціологізація школи і соціалізація молоді // Національний прогрес України. Сутність. Виміри. Перспективи. Матеріали

наукової конференції. К., 1993.

43. Маляко В.О. Концепція виховання творчої особистості // Рад. школа. 1991. № 5. С.47–51.

44. Медвідь Ф.М. Вплив Інституту гуманітарної освіти на формування культури вільного часу студентської молоді // Формув. загальнолюдських ціннісних орієнтацій, соціального і гуманістичного мислення у студентів у позанавчальний час. К., 1993. С. 78.

45. Миронюк О.Г. Клуб і дозвілля молоді. К. : Мистецтво, 1987. 113 с.

46. Перебенесюк В. Бекешкіна І. Соціальні конфлікти і молодь. К., 1994. 138 с.

47. Піча В.М, Вільний час: тенденції і проблеми розвитку: Автореф. дис. докт. соціол. наук / ІС АНУ. К., 1992. 39 с.

48. Пішун С.Г. Проблеми формування культурних потреб студентів та шляхи їх вирішення. Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Суми : СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2001. С. 237–244.

49. Пішун С.Г. Методологічні основи реалізації виховного потенціалу дозвілля молоді. // Збірник наукових праць. - Київ: Віра Інсайт, 2001- Кн. I. С.153-157.

50. Про клуб і його статус. Круглий стіл. // Українська культура. 1992. № 8-9, с. 4.

51. Риболовлева Е.П., Смоляр Л.О. Методологічний аспект проблеми вільного часу студентської молоді // Формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, соціального і гуманітарного мислення у студентів у позанавчальний час. К., 1993. С. 91.

52. Сасыхов А.В. Методика клубной работы. Методика руководства самодеятельными объединениями в организации самодеятельного творчества.// Под ред. С.И.Иконниковой, В.И.Чепелева. М. : Просвещение, 1990. 397 с.

53. Смирнова Е.И. Клубные объединения. М., 1997. 157 с.

54. Степаненко І.В. Духовність як феномен культури. Молодь в посттоталітарному суспільстві: укр. варіант: Тези доп. наук. практ. конф. 27-28

квітня 1998 р. X. С. 86-91.

55. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. Шлях освіти. 1996 - № 1.

56. Трегубов Б.А. Свободное время молодежи: сущность, типология, управление. СПб. : Изд-во С.-Петербургского университета, 1998. 153 с.

57. Триедин В.Е. Клуб и свободное время. М. : Профиздат, 1992. 136 с.

58. Сост. Л.А. Аза, Н.А. Бегека, В.И.Казачков и др. Формирование духовной культуры студенческой молодежи. К. : Вища школа, 1997. 110 с.

59. Щербань П. Формування духовної культури особистості. Рідна школа. 1999. №№ 7-8.

60. Цимбалюк Н.М. Сучасний клуб – яким йому бути? Просвіта. № 1. 1997.

61. Ядов В.А. Социологические методы исследования клубной работы: Методическое пособие. М., 1986. 93 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Положення про студентський клуб

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1 Студентський клуб є структурним підрозділом

1.2. Клуб творчої молоді створюється, реорганізується і ліквідується за рішенням ректорату

1.3. Клуб безпосередньо підпорядковується проректору з гуманітарних питань.

1.4. Студентський клуб здійснює організовану форму самодіяльної колективної та індивідуальної участі, створює оптимальні умови для розкриття і розвитку творчих, художньо-естетичних здібностей студентської молоді з метою задоволення їхніх духовних потреб у вільний час та сприяє формуванню активної життєвої позиції.

1.5. Клуб співпрацює з методистами курсів, активом груп, бібліотекою, гуртожитком, студентськими деканатами, з метою удосконалення роботи та пошуку нових напрямків творчого життя.

1.6. Діяльність клубу об'єднує студентів у сфері музики (студія естрадної пісні, хореографії (сучасні, спортивні та народні танці), інтелектуального розвитку (клуб інтелектуальних ігор, дискусійний клуб, КВН).

1.7. Клуб виховує навички самоврядування, залучає студентів до самоосвіти, допомагає формувати естетичний смак, організаторські та творчі здібності, брати участь у культурно-масових заходах міста, області.

1.8. Напрями роботи клубу сприяють пропаганді кращих зразків національної та світової культури, мистецтва, літератури.

1.9. В клубі функціонує студентський актив, робота якого визначається планом.

1.10. Студентський клуб має свій штат.

2. ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ СТУДЕНТСЬКОГО КЛУБУ

2.1. Виявлення творчих здібностей студентів та залучення їх до занять у гуртках творчої самодіяльності.

2.2. Створення та забезпечення роботи самодіяльних колективів та клубів за інтересами.

2.3. Підготовка сценаріїв, організація та проведення концертів і святкових вечорів ХНУ.

2.4. Проведення навчальних занять, звітних концертів, тематичних вечорів, вікторин і т. ін.

2.5. Підготовка та підбір репертуару для колективів самодіяльності клубу.

2.6. Встановлення та підтримка творчих зв'язків із громадськими та культурними установами міста.

2.7. Забезпечення чіткого функціонування, профілактика, збереження технічного та музичного обладнання студентського клубу.

2.8. Дотримання встановленого розкладу занять гуртків художньої творчості, клубів за інтересами.

2.9. Активна участь в профорієнтаційній роботі шляхом підготовки концертних програм для громадських, державних установ, підприємств, загальноосвітніх шкіл тощо.

3. СТРУКТУРА, ШТАТИ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА І ФІНАНСОВА БАЗА КЛУБУ

3.1. Загальне керівництво та контроль за діяльністю клубу здійснює проректор г гуманітарних питань.

3.2. Організацію діяльності, планування роботи та звіт перед керівництвом здійснює завідувач клубу. Він відповідає за творчу роботу, що проводиться в студентському клубі, планує та контролює заняття гуртків.

3.3. Студентський клуб здійснює свою діяльність на основі річного та місячних планів, які узгоджуються проректором з гуманітарних питань

3.4. Режим роботи клубу встановлюється згідно з трудовим законодавством та правилами внутрішнього розпорядку ХНУ.

3.5. Придбання технічних засобів та інші витрати для потреб клубу здійснюються в межах затвердженого кошторису, доходів і видатків.

3.6. Штат клубу комплектується з числа осіб з вищою освітою, високим рівнем кваліфікації та досвідом роботи за фахом.

3.7. Приміщення для роботи клубу та гуртків надаються ректоратом.

3.8. В разі необхідності керівництво ХНУ може залучити до роботи на певний термін фахівця на умовах праці за сумісництвом або за трудовою угодою.